

Landbrukets

Utredningskontor

Politikerundersøkelsen 2009

Erlend Nyhammer
Torbjørn Tufte

Forord

Landbrukets Utredningskontor har for fjerde gang stilt spørsmål til stortingsvalgekandidatene om deres holdninger til de samfunnsmessige og økonomiske rammevilkårene til landbruket, og hvilke prioriteringer de vektlegger i forhold til ulike landbrukspolitiske temaer.

Formålet med undersøkelsen er å skaffe informasjon om politikernes holdninger til landbrukspolitik. Rapporten gir dermed et overblikk over hvilke synspunkt og holdninger kandidatene til de ulike partiene har i 2009. Men ikke minst gir materialet en mulighet til å følge endringer i prioriteringer innad i partiene over tid.

Det er foretatt telefonintervjuer med 500 av de nominerte kandidatene til de sju partiene som er representert på Stortinget i perioden 2005 - 2009. Intervjuene er foretatt av Respons Analyse AS.

Undersøkelsen er utført på oppdrag av Norsk Landbrukssamvirke og Norges Bondelag og dataene er bearbeidet og analysert av Erlend Nyhammer og Torbjørn Tufte ved Landbrukets Utredningskontor.

Oslo, juni 2009

Hanne Eldby

Innhold

1	INNLEDNING	1
1.1	FORMÅL	1
1.2	METODE	1
1.2.1	Presentasjon av resultatene	3
1.3	FRA HOLDNING TIL POLITIKK	3
1.3.1	Mulige utfall av årets stortingsvalg.....	4
2	MÅL OG VIRKEMIDDEL I LANDBRUKSPOLITIKKEN.....	7
2.1	OPPSLUTNING OM LANDBRUKET	7
2.1.1	Utviklingen siden forrige stortingsvalg.....	8
2.1.2	Viktigste grunn til å opprettholde landbruket	9
2.2	STRUKTURUTVIKLINGEN I LANDBRUKET	11
2.3	INNTEKTER I LANDBRUKET.....	12
2.4	OFFENTLIGE REGULERINGER OG STØTTEORDNINGER	13
2.4.1	Utviklingen siden forrige stortingsvalg.....	15
2.4.2	Forholdet til andre næringer.....	16
2.5	POLITISKE REGULERINGER - I UTAKT MED EGNE VELGERE?	17
2.6	RAMMEVILKÅR FOR NÆRINGSMIDDELINDUSTRIEN.....	18
2.6.1	Sammenligning med befolkningen	20
2.6.2	Handels- og konkurransepolitikk for næringsmiddelindustrien.....	20
2.7	OPPSUMMERING	21
3	INTERNASJONALE SPØRSMÅL.....	23
3.1	SYNET PÅ NORSK EU-MEDLEMSKAP	23
3.2	EØS-AVTALEN	25
3.3	WTO-AVTALEN	26
3.4	MATVAREKRISE	28
3.5	MER LIBERAL BRUK AV GMO	30
3.6	OPPRINNELSESMERKING	31
3.7	OPPSUMMERING	32
4	MATVAREMARKEDET	35
4.1	BILLIGERE MATVARER SOM LANDBRUKSPOLITISK MÅLSETNING	35
4.1.1	Utviklingen siden forrige stortingsvalg.....	37
4.2	INNFLYTELSE OG MAKT I VERDIKJEDEN.....	37
4.2.1	Utvalg.....	38
4.2.2	Pris	39
4.2.3	Tillit.....	39
4.3	KJEDEMAKT	40
4.4	OPPSUMMERING	41
5	OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER.....	43

LITTERATUR

VEDLEGG - SPØRRESKJEMA

1 Innledning

Få næringer er så betinget av politiske mål og retningslinjer som landbruket. Disse er i stadig endring og følgelig avhenger landbrukets rammebetingelser av personene som setter den politiske agendaen. I denne rapporten vil vi kartlegge holdninger til landbruket blant den politiske eliten i Norge. Innsikt i denne gruppens forståelse av- og prioritering rundt landbruket vil være et viktig bidrag til den kontinuerlige dialogen mellom landbruksnæringen og de politiske beslutningstakerne.

For å finne representanter for den politiske eliten er vi avhengig av et avgrenset utvalg som man kan anta har politisk makt. Dette vil alltid være en skjønnsvurdering. I likhet med tidligere undersøkelser fra Landbrukets Utredningskontor i 1997, 2001 og 2005 har vi valgt å ta utgangspunkt i kandidatene på de ti første plassene på stortingsvalgelistene til partiene som er representert på Stortinget. Dette er basert på faglige vurderinger og gjør resultatene sammenlignbare med tidligere undersøkelser¹.

1.1 Formål

Målet med denne undersøkelsen er å kartlegge den politiske elitens holdninger til landbruket før årets valg. Stortingskandidatene for de syv største partiene i landet er derfor spurt om å vurdere en rekke aktuelle forhold knyttet til næringen. I hovedsak dreier det seg om hvordan politikerne oppfatter de samfunnsmessige og økonomiske rammevilkårene til landbruket, og hvilke landbrukspolitiske mål og retningslinjer som er ønskelig.

En slik undersøkelse kan gi et innblikk i om dagens måte å organisere landbruket har oppslutning blant politikerne og således gi en pekepinn på om man kan vente en politisk dreining i en bestemt retning. Det finnes klare politiske skillelinjer i synet på hvilket innhold den norske landbrukspolitikken skal ha og hvilken retning næringen skal ta fremover. Rapporten vil derfor ha særlig fokus på de partipolitiske skillelinjene; hvor disse ulikhetene går og hvor dypt de stikker. Undersøkelsen kan også antyde hvor samstemte man er rundt landbrukspolitiske spørsmål innad i de enkelte partiene og således avdekke latente konflikter.

1.2 Metode

Spørreundersøkelsen er utført blant alle kandidater fra de 10 øverste plassene på stortingslistene til de syv største partiene i Norge. Dette er Sosialistisk Venstreparti (SV), Arbeiderpartiet (Ap), Senterpartiet (Sp), Kristelig Folkeparti (KrF), Venstre (V), Høyre (H) og Fremskrittspartiet (Frp). Ettersom det er 19 fylker i Norge er utvalgsuniverset på 1330 personer². Undersøkelsen ble gjennomført som telefonintervju av Respons Analyse i perioden

¹ For en mer utfyllende diskusjon om denne måten å definere den politiske eliten, se Eldby og Klepp (2005).

² (19*10*7)

19. mars til 31. mars 2009. Av de 1330 stortingskandidatene fikk man valide svar fra 500 av dem. Utvalget utgjør dermed 38 prosent av populasjonen.

En metodisk avveining er om frafallet i undersøkelsen er systematisk, dvs. at de som ikke ble med i undersøkelsen har en karakteristikk som skiller seg fra populasjonen. Kandidatene ble bedt om å vurdere egne sjanser for å bli valgt inn på Stortinget. Her oppgir 5 prosent at de vurderer plassen sin som sikker og 14 prosent vurderer listeplassen som en kamplass. 81 prosent anser det som lite trolig at de kommer inn. Det er 169 kandidater som kommer inn på Stortinget. Dette utgjør 13 prosent av populasjonen. Om man antar at rundt halvparten av de som står på kamplass blir valgt, vil 12 prosent av utvalget havne på Stortinget. Vi anser dette som tilfredsstillende.

Videre har vi undersøkt om enkelte partier og landsdeler har større frafall enn andre. I den understående tabellen er partipolitisk tilhørighet og geografiske fordeling i utvalget sammenlignet med populasjonen.

Tabell 1-1 Prosentvis fordeling av andel kandidater som svarte etter parti og geografi

	Det sentrale Østlandet og Sørlandet		Hedmark, Oppland og Buskerud		Vest-Norge		Midt- og Nord-Norge		Totalt	
	%	Pop	%	Pop	%	Pop	%	Pop	%	Pop
SV (N=80)	44	70	47	30	38	40	40	50	42	190
AP (N=62)	30	70	27	30	45	40	30	50	33	190
SP (N=68)	37	70	37	30	35	40	34	50	36	190
KrF (N=80)	44	70	47	30	33	40	44	50	42	190
V (N=77)	40	70	53	30	40	40	34	50	41	190
H (N=53)	21	70	33	30	40	40	24	50	28	190
Frp (N=80)	37	70	43	30	50	40	42	50	42	190
Totalt (N=500)	36	490	41	210	40	280	35	350	38	1330

Som man ser varierer andelen kandidater som ble intervjuet fra 35 prosent (Midt og Nord-Norge) og 41 prosent (Hedmark, Oppland og Buskerud). Totalt sett er det altså ingen landsdeler som skiller seg særskilt ut i noen retning.

Blant partiene har Høyre noe større frafall enn de øvrige partiene. Bare 28 prosent av Høyres kandidater har valgt å svare, noe som utgjør 53 personer. Frp, SV og KrF er sterkest representert. 42 prosent av deres respektive topp-ti kandidater har deltatt i undersøkelsen.

Vi har også kontrollert for kjønn i utvalget. Det er en liten overrepresentasjon av menn, men denne uoverensstemmelsen er så liten at det nok ikke vil ha merkbar innvirkning på resultatene. Gjennomsnittsalderen i utvalget er 43 år. Den varierer fra 41 år hos Senterpartiets kandidater til 45 år hos Kristelig Folkepartis. Vi har ikke informasjon om gjennomsnittsalderen til populasjonen, og derfor ikke mulighet for å kontrollere dette forholdet.

1.2.1 Presentasjon av resultatene

Man bør merke seg enkelte ting når man leser resultatene. Som allerede påpekt er det ikke like mange representanter for hvert parti, og datamaterialet er heller ikke veid i forhold til størrelsen på hvert parti. Kolonnen ”totalt” viser hvordan alle respondentene har fordelt seg i de enkelte spørsmålene. Denne vil derfor bli mest påvirket av partiene med flest representanter (Frp, SV og KrF) og minst av de med færrest (H og Ap).

I en del tilfeller har vi sammenlignet resultatene med andre undersøkelser. Tidligere i år gjennomførte Respons Analyse en undersøkelse blant et representativt utvalg av den norske befolkningen som inneholdt enkelte av de samme spørsmålene. I en del tilfeller er derfor holdningene blant politikerne sammenlignet med de i befolkningen³. LU gjennomførte også en tilsvarende undersøkelse av stortingskandidatene før valget i 2005 (Eldby og Klepp 2005). Vi vil derfor kommentere enkelte endringer siden den gang.

Resultatene vil i hovedsak bli presentert i figurer. Det finnes også enkelte tabeller i rapporten. Disse er brukt i tilfeller hvor informasjonsmengden gjør det lite hensiktsmessig å presentere resultatene i figurform.

1.3 Fra holdning til politikk

Et avgjørende spørsmål er om funnene i undersøkelsen kan fortelle oss noe om utformingen av- og innholdet i landbrukspolitikken i neste stortingsperiode.

Kandidater som ikke blir valgt inn på Stortinget vil bare kunne påvirke politikken indirekte, gjennom aktivitet i partiorganisasjonen og eventuell kontakt med stortingsrepresentanter. De som blir valgt inn vil ha større muligheter til å påvirke hva som skal være partilinjen. Det er likevel press i partigruppene om å opptre samlet, og personlige holdninger vil, som utdypet nedenfor, være en av mange faktorer som påvirker den faktiske politikken.

Selv om representantene er kontaktet som representanter for et politisk parti, vet vi ikke i hvilken grad de svarer som privatpersoner, eller i hvilken grad de uttrykker partiets

³ Befolkningsundersøkelsen gikk ut til et tilfeldig utvalg på 1000 personer som var representative for den norske befolkningen. Således skiller den seg fra politikerundersøkelsen hvor hele populasjonen i utgangspunktet var målgruppen for undersøkelsen.

standpunkt. Det er derfor usikkert om kandidatenes meninger kan brukes som en indikator på hvilke standpunkt partiene vil ha i konkrete spørsmål.

Som representanter for et politisk parti følger politikerne partiprogrammet. Disse er ofte forfattet svært generelt og gir derfor rom for tolkning. Programmene vil derfor ikke alltid gi klare retningslinjer i konkrete saker. Videre er det ytterlige faktorer som er med på å påvirke prosessen fra partiprogram til faktisk politisk adferd, blant annet kompromisser, allianser, press fra interessegrupper og ulike taktiske vurderinger. Det er altså vanskelig å avgjøre i hvor stor grad personlige standpunkt gjenspeiler seg i den faktiske politikken. Det vil også påvirkes av organisasjonsstrukturen i de enkelte parti, hvor noen plasserer mye makt hos stortingsgruppen mens andre igjen gir organisasjonen det siste ordet. I tillegg blir store og kontroversielle tema behandlet i andre forum enn mindre betydelige, noe som også påvirker den enkelte politikers mulighet til påvirkning.

Svarene i undersøkelsen vil derfor ikke kunne gi klare svar på hvilken landbrukspolitikk vi vil få i neste stortingsperiode. Likevel vil partilinen oftest være et aggregert resultat av medlemmenes personlige standpunkt. Vi tror derfor undersøkelsen gir en pekepinn på hvilken posisjon partiene vil ha i konkrete landbrukspolitiske saker, hvilke tema som kan skape splittelse innad i partiene og om man kan vente en gradvis dreining i standpunkt rundt visse tema hos enkelte parti.

1.3.1 Mulige utfall av årets stortingsvalg

Hva resultatene i undersøkelsen kan fortelle oss om landbruket fremover avhenger kanskje først og fremst av hvilken regjering som vil utgå av Stortinget etter valget. Den sittende regjeringen har flagget at de går til valg for fire nye år i regjering. Det er usikkerhet knyttet til hva som skjer dersom den ikke får et rent flertall og kommer i en situasjon der en mindretallsregjering må etableres. Ap har signalisert at de kan ønske å etablere en mindretallsregjering alene. Standpunktet til Sp er at de har ingen ”plan B” og vil derfor trolig ikke velge å inngå i en ”rødgrønn” mindretallsregjering. SV på sin side har ikke avvist deltagelse i en mindretallsregjering, men ettersom samarbeidspartiene er heller lunkne til dette står SV noe alene i ønsket om å også danne en ”rødgrønn” mindretallsregjering.

Et alternativ til dagens regjeringskonstellasjon er Høyre og sentrumpartiene Venstre og KrF. Et annet er Høyre og Frp i en samarbeidsregjering. Samtidig har både Venstre og KrF gjort det klart at det er uaktuelt å inngå i regjering med Frp. Høyre på sin side har ikke avvist en regjering bestående av Høyre, Frp, KrF og Venstre.

I dette henseende kan det være interessant å referere til professor Bjørn Erik Raschs Civita-notat (2009) om ulike borgerlige koalisjoners muligheter i det kommende stortingsvalget. Ved å spørre to forskjellige, men likt sammensatte, representative utvalg hva de ville stemme om det var valg i morgen, fant han at en Høyre/Frp-koalisjon har større sjanse å vinne over de

”rødgrønne” enn hva en regjering bestående av Høyre, KrF og Venstre. Tallene fra Raschs meningsmåling tyder ikke bare på at Frp vil gane på å bli anerkjent som en aktuell koalisjonspartner, men at også Høyre vil styrkes om H/Frp blir en førvalgskoalisjon.

Som nevnt bør man ikke dra for bastante slutninger med hensyn til hvordan det kommende Stortinget vil forvalte landbruket. Undersøkelsen vil like fullt kunne gi enkelte pekepinne, og det vil blant annet være interessant å se om ulike potensielle regjeringskoalisjoner er splittet rundt sentrale landbrukspolitiske spørsmål.

Utdrag fra partienes stortingsvalgprogrammer 2009-2013

SV vil:

- Matproduksjonen skal baseres på prinsippet om matsuverenitet.
- Utøverne i jordbruket må sikres en inntekt og sosiale vilkår på linje med andre yrkesgrupper.
- Åpne for økt import av landbruksvarer fra u-land og vrir norsk matimport bort fra EU over til land i sør.
- Opprettholde distriktslandbruket.
- Styrke jordvernet.

Ap vil:

- Landbruket skal produsere trygg mat, sikre matforsyningen, gi mangfold i kulturlandskapet og bidra til sysselsetting og bosetting over hele landet.
- At norsk matproduksjon skal verdsettes og fortsatt være en viktig del av den totale verdikjeden.
- At norske råvarer videreføres i Norge.
- At flere land skal ha toll- og kvotefri markedsadgang for alle varer til Norge.

Sp vil:

- Opprettholde jordbruksavtalesystemet og et tett samarbeid mellom staten og næringsorganisasjonene.
- Sikre lønnsom drift også på mer marginale jordbruksareal gjennom differensierte virkemiddel.
- Styrke inntektsmulighetene kraftig for alle yrkesutøvere i jordbruket.
- Ha en streng praktisering av boplikt og driveplikt.
- Ha en sterk primærnærings som leverandør til næringsmiddelindustrien.
- At Norge arbeider for å opprettholde importvernet på jordbruksvarer for å sikre matvareproduksjon til egen befolkning.

KrF vil:

- Arbeide for et levedyktig landbruk og en livskraftig næringsmiddelindustri over hele landet.
- Vektlegge landbrukets rolle for bosetting, levende kulturlandskap og kulturminner.
- Stimulere lokal videreføring og økologisk produksjon.
- Merke alle landbruksvarer med opprinnelsesland og produsentkode.
- La subsidiene til landbruket i størst mulig grad komme den aktive bonden til gode, og ikke et stort og omfattende ”jordbruksbyråkrati”.

Venstre vil:

- Videreføre jordbruksforhandlingene, men som en rendyrket inntektsavtale mellom bønder og staten.
- Oppheve tak og geografiske begrensninger i samdrifter og heve produksjonstaket, både for samdrifter og enkeltbruk.
- Innføre et skatte- og avgiftssystem som skal stimulere til mest mulig miljøtilpasset atferd.
- Gjennomgå regelverket med sikte på færre skjemaer, enklere retningslinjer og å gradvis redusere markedsreguleringene.
- At Norge skal gå foran og fortsette en reduksjon av importbarrierer og produksjonsrelaterte subsidier.

Høyre vil:

- Arbeide for at landbruket skal bli mindre avhengig av statlige overføringer.
- Gjøre det lettere å starte samdrifter ved å fjerne taket på antall deltakere og myke opp avstands og volumbegrensningene.
- Føre en politikk som forbereder norsk landbruk på nye internasjonale handelsvilkår og utnytte mulighetene i en fremtidig WTO-avtale for å sikre kulturlandskap og fremtidig landbruk i hele landet.

Frp vil:

- Fjerne begrensninger i lover og regelverk som hindrer effektiv drift av landbrukseiendommer.
- Redusere dagens støtte- og subsidieordninger.
- Oppheve pris- og produksjonsbegrensninger.
- Åpne for fri tilgang til internasjonale markeder gjennom frihandelsavtaler.
- Etablere et oversiktlig fritt konkurransesystem for landbruket med overgangsordninger.
- Fjerne produksjons- og markedsreguleringer som hindrer fri konkurranse.

2 Mål og virkemiddel i landbrukspolitikken

I dette kapitlet ser vi på oppslutningen omkring landbruket generelt blant stortingskandidatene. I tillegg ser vi på mer spesifikke mål og virkemidler som er sentrale for sektoren. Blant annet har vi undersøkt hvordan politikerne forholder seg til inntektsutviklingen i landbruket, og de støtteordningene som brukes for å sikre landbruksproduksjonen og bøndenes livsvilkår. Videre har de blitt bedt om å vurdere viktigheten av å støtte den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien gjennom å sikre rammevilkårene via politiske virkemiddelbruk.

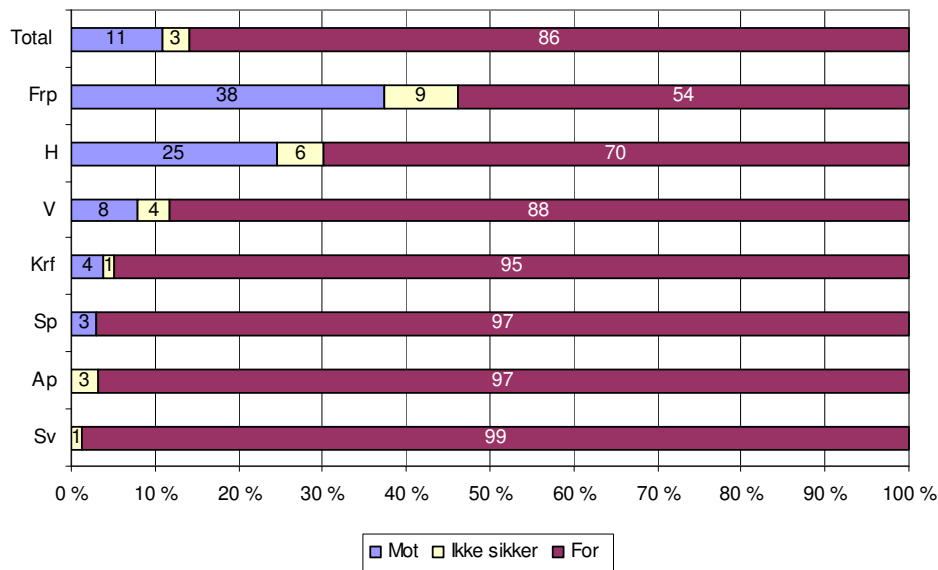
2.1 Oppslutning om landbruket

Først vil vi se på hvilken oppslutning jordbruksnæringen har blant stortingskandidatene. For å få et generelt mål på dette har kandidatene blitt bedt om å svare på følgende spørsmål: *Er du for eller mot å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag?*

Begrepet *omfang*, og om dette er økende eller synkende, kan tolkes ulikt. Om det forstås som antall jordbruksbedrifter, har det gått ned nærmest sammenhengende siden begynnelsen av 1950-tallet. I 2007 var det 49 786 jordbruksbedrifter i Norge. Sammenlignet med året før innebar dette en nedgang på 1432 bruk og 1610 brukere (Rognstad og Steinset 2008). Om man derimot forstår omfanget som mengden jordbruksareal i drift har pilen pekt i motsatt retning. Vel å merke har det vært en svak tilbakegang siden 2001, men effektivisering gjennom mekanisering og spesialisering har ført til at det gjennomsnittlige jordbruksarealet per jordbruksbedrift har vokst betraktelig de siste tiårene.

Ulik forståelse av spørsmålet kan være en potensiell feilkilde. Vi tror likevel resultatene kan være en indikator på en generell grunnholdning ovenfor landbruksnæringen som helhet blant stortingskandidatene.

Figur 2.1 Er du for eller mot å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag? (Prosent)

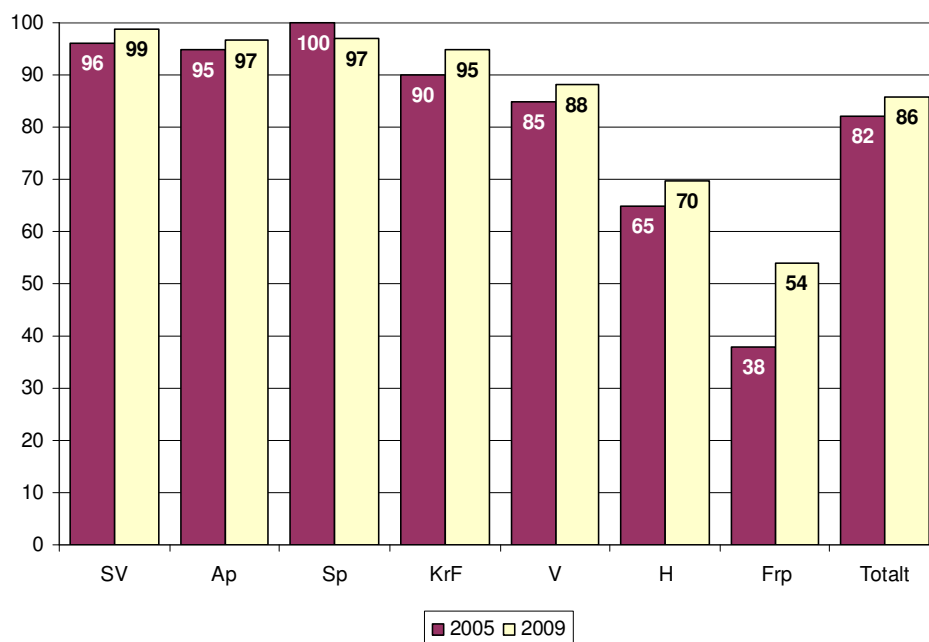

Resultatene fra figur 2.1 viser at det er bred enighet blant stortingskandidatene om å opprettholde et jordbruk av dagens omfang. Selv om Høyre og Fremskrittspartiet skiller seg ut ved at henholdsvis 25 og 38 prosent av kandidatene ønsker å bygge ned landbruket, er likevel flertallet i disse partiene av motsatt mening. Hos de øvrige partiene er det bare en ubetydelig andel av kandidatene som er i mot å opprettholde minst dagens nivå. I det store og hele er altså politikernes oppslutning rundt jordbrukets omfang svært god.

2.1.1 Utviklingen siden forrige stortingsvalg

Tilsvarende spørsmål ble stilt til stortingskandidatene fremfor valget i 2005. I den understående figuren har vi sett på hvordan de tillitsvalgte oppslutning om landbruket har endret seg siden forrige stortingsvalg.

Figur 2.2 For å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag. Andel i 2005 og 2009. (Prosent)

For de fleste partiene er det ubetydelige endringer siden forrige stortingsvalg. Andelen Frp-kandidater som ønsker å opprettholde jordbruket på minst samme nivå har økt med 16 prosentpoeng. I den grad dette spørsmålet fanger opp en generell grunnholdning ovenfor landbruksnæringen ser vi at Frps kandidater er blitt betydelig mer positive overfor næringen. De skiller seg fremdeles fra de øvrige partiene, men i motsetning til i 2005 er det nå et mindretall av deres stortingskandidater som ønsker å redusere jordbrukets omfang.

2.1.2 Viktigste grunn til å opprettholde landbruket

Det er bred enighet om å opprettholde et nasjonalt landbruk av dagens omfang. Det kan være ulike årsaker til at kandidatene ønsker dette. Som gjeldende mål for norsk landbrukspolitikk gjenspeiler har landbruket tilleggsoppgaver utover det å produsere matvarer (St.meld.nr.19 – (1999-2000)):

- Landbruket skal bidra til å opprettholde bosettingen og levende bygder i utsatte lokalsamfunn.
- Landbruket skal sikre matsikkerhet og langsiktig matvareforsyning.
- Landbruket skaper og ivaretar miljøgoder som kulturlandskap, kulturminner, biologisk mangfold og god plante- og dyrehelse.
- Landbruket er en kulturbærer gjennom kunnskapen om forvaltning av lokale ressurser, håndverk, matkultur og kulturlandskap.

For å undersøke hvilke hovedmotiv kandidatene har for å bevare landbruket har vi spurt dem om hva de mener er den viktigste grunnen til å opprettholde landbruket på dagens nivå⁴.

Tabell 2.1 Hvilke av følgende grunner mener du er den viktigste for å opprettholde jordbruket på dagens nivå. Endring siden 2005 i parentes. (Prosent)

	SV (N=79)	Ap (N=60)	Sp (N=66)	KrF (N=76)	V (N=68)	H (N=37)	Frp (N=43)	Totalt (N=429)
Bevare kulturlandskapet	10 (+2)	8 (+2)	5 (-5)	4 (-8)	22 (+4)	22 (+7)	16 (+3)	11 (-)
Produsere mat med norsk kvalitet	29 (+6)	32 (+4)	39 (+13)	32 (+7)	16 (-8)	41 (+6)	58 (+8)	33 (+5)
Gir levende bygder	35 (-30)	50 (-10)	23 (-35)	41 (-12)	38 (-6)	27 (-5)	7 (+6)	33 (-19)
Beredskapshensyn	18 (+14)	10 (+6)	27 (+22)	19 (+9)	21 (+11)	8 (-10)	14 (+1)	17 (+9)
Hensynet til bøndene	6 (+6)	0 (-1)	0 (-)	5 (-)	3 (+1)	0 (-)	2 (-5)	3 (+2)
Usikker/ubesvart	1 (+1)	0 (-1)	6 (+6)	1 (+1)	3 (-)	2 (+2)	2 (-1)	2 (+1)
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

For de som mener at det er viktig å opprettholde jordbruket på minst dagens nivå, så er det flest, 33 prosent, som mener at å skape levende bygder og like mange som mener å produsere mat med norsk kvalitet er den viktigste grunnen til å opprettholde landbruket på dagens nivå. Videre følger beredskapshensyn (17 prosent) og å bevare kulturlandskapet (11 prosent).

Vi ser at det er blitt flere som trekker frem beredskapshensyn i dag enn i 2005. Særlig Sp og SV sine kandidater er blitt mer opptatt av dette. Dette kan antakelig sees i sammenheng med den såkalte ”matvarekrisen”: Som et resultat av sosiale og klimatiske endringer har matvareprisene på de internasjonale markedene steget betydelig de siste to årene. I ytterste konsekvens kan verden oppleve omfattende avlingssvikt med påfølgende eksportrestriksjoner på matvarer. I en slik situasjon vil det være viktig å ha et jordbruk som kan ivareta de nasjonale behovene, da de i realiteten er få men store nettoeksportører i den globale handelen med matvarer⁵.

I 2005 var Høyre det partiet som var mest opptatt av beredskapshensyn. Når dette har blitt viktigere for de øvrige partiene faller andelen av Høyrepolitikere som oppgir beredskapshensyn betydelig. Nedgangen er så påfallende at det nesten kan tolkes som et utslag av oppsatsighet ovenfor de øvrige partiene.

⁴ Det er bare kandidatene som var for å opprettholde landbruket på dagens nivå som har svart på dette spørsmålet (Svarte ”ja” på spørsmål 2-1). Det er derfor et frafall på 71 personer (14 prosent). Det er størst frafall av kandidater fra Høyre (31 prosent) og Frp (47 prosent).

⁵ Se også kapittel 3.4

Her bør det påpekes at bare ett svaralternativ var mulig. Selv om andelen som har svart ”beredskapshensyn” øker, innebærer ikke det automatisk at andre grunner blir mindre viktige. Med andre ord kan svarene være et uttrykk for at matforsyning og råvarepriser står mer sentralt på den politiske dagsordenen, og at kandidatene derfor prioriterer ”beredskapshensyn” høyere enn i tilsvarende undersøkelse i 2005. Dermed vil andelen som for eksempel oppgir ”levende bygder” som viktigst bli redusert.

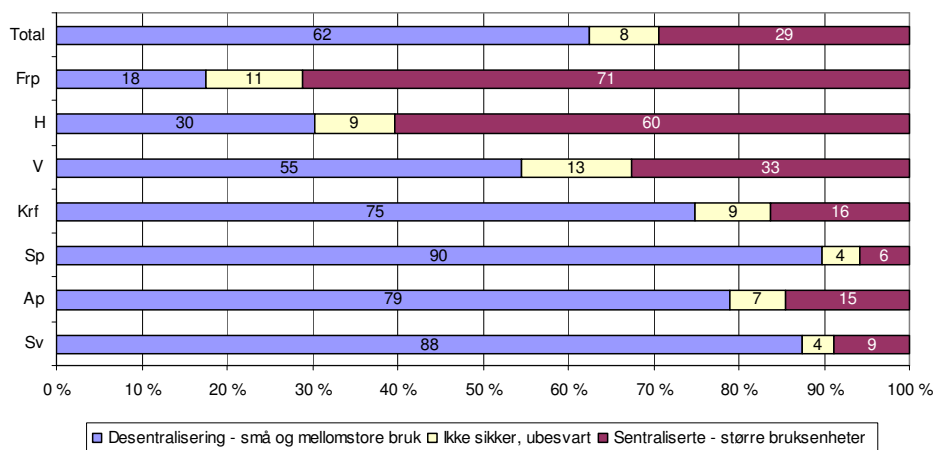
2.2 Strukturutviklingen i landbruket

Brukene i Norge blir færre og større. Det er en utvikling som har pågått over lang tid og som har blitt intensivert de siste årene. Strukturutviklingen i jordbruket påvirker også de jordbrukspolitiske målsettingene. Undersøkelser Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) har utført viser at større og færre bruk har en positiv innvirkning på bøndernes inntektsutvikling (Lie og Mittenzwei 2008).

Økte inntekter for bonden er et resultat av utnyttelse av stordriftsfordeler, men samtidig har denne strukturutviklingen en negativ innvirkning på distriktpolitiske hensyn og evnen til å opprettholde kulturlandskapet. Dette eksemplifiserer godt hvordan landbrukspolitiske målsetninger ofte kommer i konflikt med hverandre. Virkemiddel som gir inntektsutviklingen for landbruket, kan samtidig slå negativt ut på fellesgoder som ikke lar seg måle i kroner og ører, eksempelvis levende distrikter, matvareberedskap og kulturlandskapet.

I det påfølgende spørsmålet ble stortingskandidatene spurt om landbruksproduksjonen i Norge bør bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge som i dag, eller sentraliseres i større bruksenheter i deler av landet.

Figur 2.3 Bør landbruksproduksjonen bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge, som i dag, eller bør landbrukets sentraliseres i mye større bruksenheter i deler av landet? (Prosent)

Til tross for at landbruket i Norge har vært gjennom en omfattende og stadig pågående strukturrasjonalisering mener over 60 prosent av stortingskandidatene at produksjonen bør bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele landet. Venstresiden i norsk politikk har sammen med Sp tradisjonelt vært opptatt av å utjevne forskjellene mellom landsdeler, produksjoner og små og store bruk, og dette gjenspeiler seg i svarene til disse partienes kandidater. På motsatt side er kandidatene fra Høyre og Frp mest positivt til økt sentralisering av jordbruksproduksjonen.

Det samme spørsmålet ble også stilt i befolkningsundersøkelsen. Her svarte hele 61 prosent av Frp-velgerne at landbruksproduksjonen bør bygge på små og mellomstore bruk⁶. Blant Frp-politikerne er det bare 18 prosent som mener dette. Det er altså en betydelig diskrepans mellom politikernes og velgernes syn på strukturutviklingen i landbruket. Spørsmålet berører indirekte bosetting og sysselsetting i distriktene. Frp representerer en sentralisering av makt, økonomi og samfunns-goder, men likevel har de parallelt hatt bred støtte i distriktene. Det kan tenkes at resultatene er et uttrykk for, det som kan oppfattes som, et noe paradoksalt forhold mellom Frps ”distriktpolitikk” og deres oppslutning i distriktsnorge.

2.3 Inntekter i landbruket

I St.meld. nr. 19 (1999-2000) ”*Om norsk landbruk og landbruksproduksjon*” heter det følgende om inntektsutviklingen i jordbruket, at regjeringen vil: ”... *tilby næringen inntektsmuligheter og sosiale vilkår som sikrer rekruttering til næringen og som gjør det mulig for utøverne i jordbruket å ta del i inntekt- og velferdsutviklingen i samfunnet på lik linje med andre grupper*”.

Næringsdrivende i landbruket skal altså sikres *inntektsmuligheter* på linje med den øvrige befolkningen. De viktigste virkemidlene som benyttes for å sikre inntektene i landbruket er i hovedsak disse:

- Inntekter fra markedet
- Statlige overføringer
- Markedsregulering

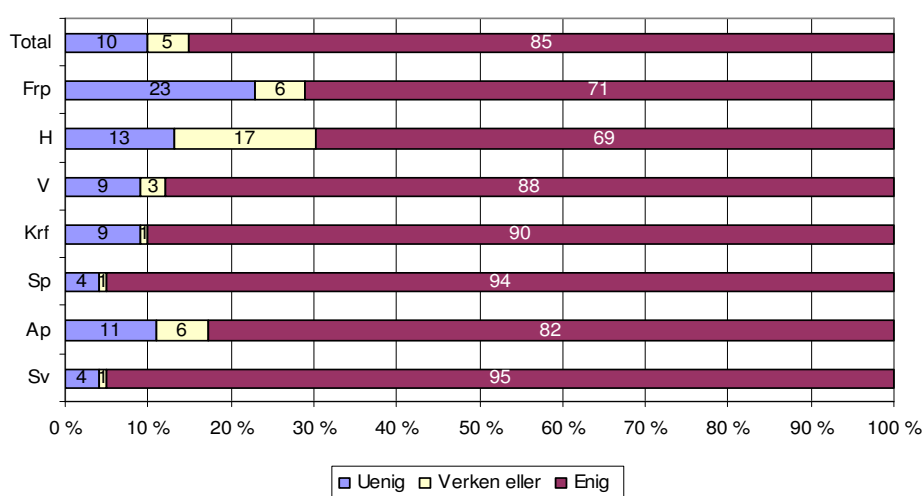
Norge er et høykostnadsland, og prisen på arbeidskraft, kapital, energi og andre innsatsfaktorer kan begrense konkurransedyktigheten på det åpne markedet. Samtidig har vi demografiske og klimatiske forhold som gjør at mange bønders inntektsmuligheter er avhengig av politisk styring. Hvert år forhandler derfor Norges Bondelag og Norsk Bonde- og

⁶ Det vi her kaller ”velgere” vil være mer korrekt å omtale som potensielle velgere. Selv om de i Respons Analyses undersøkelse svarer at de vil stemme på et bestemt parti, er det ikke gitt at de vil stemme på dem valgdagen. Men for enkelhets skyld har vi i rapporten valgt å omtale dem som ”velgere”.

Småbrukarlag med staten om rammevilkårene for landbruket. Her diskuteres inntektsmuligheter og andre forhold som påvirker bøndenes livsvilkår; feks. ordninger for ferie, fritid, pensjon etc.

I tråd med den overnevnte stortingsmeldingen ble kandidatene bedt om å ta stilling til følgende påstand: ”Bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper”. Resultatene gir mulighet for å belyse i hvilken grad stortingskandidatene stiller seg bak den landbrukspolitiske målsetningen fra 2000.

Figur 2.4 Bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper. (Prosent)

Generelt er det bred enighet i det politiske landskapet om at bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper. Det er kanskje noe overraskende at 13 prosent av Høyres stortingskandidater og 23 prosent av Frps kandidater er uenig i at bønder skal ha samme vilkår som andre grupper. I spørsmålsformuleringen uttrykkes det at bøndene skal være garantert en inntektsutvikling, mens den politiske målsetningen er at de skal ha inntektsmuligheter på linje med andre grupper. Så resultatene er ikke et direkte uttrykk for at mange av Høyre og Frp sine kandidater er i mot inntektsmålsetningen for landbruket. Det er likevel et tydelig signal om at de ikke ser på dette som noen selvfølge.

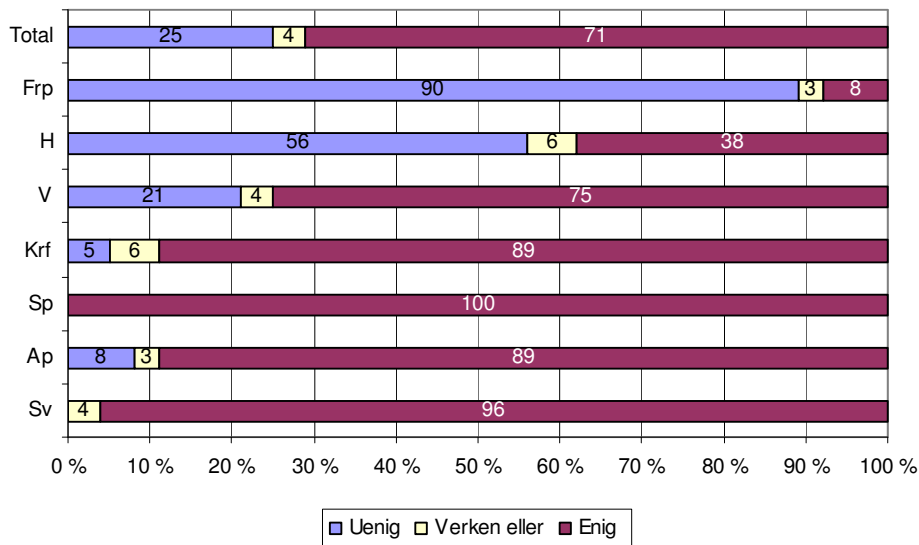
2.4 Offentlige reguleringer og støtteordninger

Som nevnt er det mange verktøy som brukes for å nå landbrukspolitiske målsettinger. Ulike typer av offentlige reguleringer er en viktig del av dette, som eksempelvis odelsloven, konsesjonsloven, produksjonsreguleringer, grensevern og skjermingsstøtte. Like fullt utgjør den direkte støtten over statsbudsjettet en vesentlig del av bondens inntekt. I 2006 utgjorde

denne støtten 10,6 mrd, mens dette tallet var 10,5 og 10,8 i henholdsvis 2005 og 2004 (Knudsen 2008).

Neste påstand som stortingskandidatene ble bedt om å ta stilling til var hvorvidt de offentlige støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag.

Figur 2.5 De offentlige støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag. (Prosent)

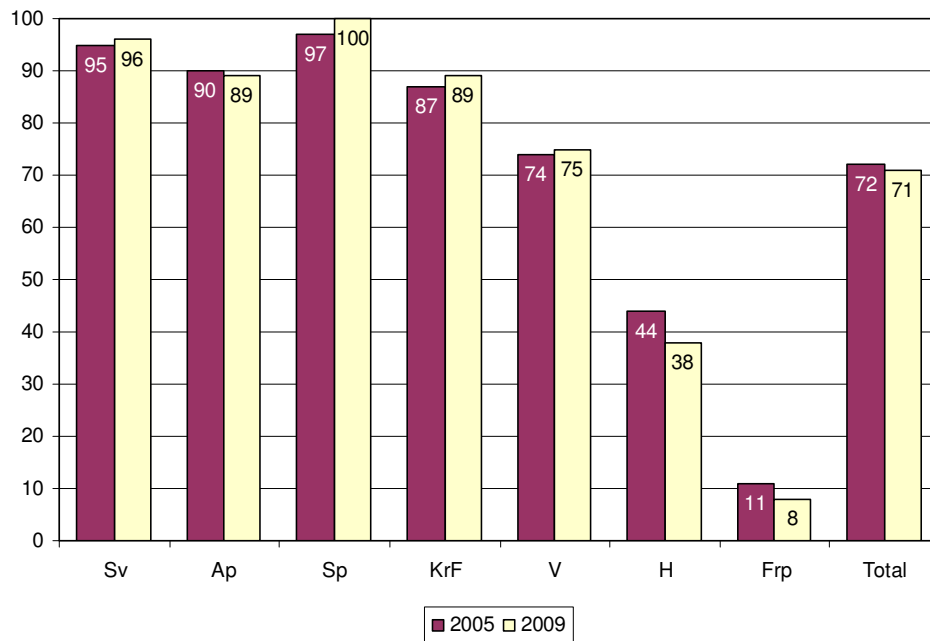
Totalt er det 71 prosent av de spurte kandidatene som ønsker å opprettholde de offentlige støtteordningene på dagens nivå. Det er likevel store forskjeller mellom partiene, hvor Frp og Sp representerer diametrale ytterpunkter. Verdt å merke seg er også at representantene fra Høyre er splittet, her er det 56 prosent som vil redusere de offentlige støtteordningene, mens 38 prosent vil opprettholde de på dagens nivå.

Ser man bort i fra Høyre og Frp, er det enighet blant stortingskandidatene om nødvendigheten av økonomisk støtte for å opprettholde et levedyktig landbruk. Alle næringer forholder seg til reguleringer og rammebetingelser gitt fra politisk hold. En rekke næringer mottar også direkte økonomiske overføringer fra staten. Landbruket er både en sterkt regulert næring og en næring som i høy grad er avhengig av offentlig støtte. Landbruket blir slik sett definert som en særlig viktig næring i samfunnet, både fordi mat er et basisbehov for innbyggerne og fordi næringen gir viktige tilleggseffekter, som kan sees på som fellesgoder.

2.4.1 Utviklingen siden forrige stortingsvalg

Andel som mener at støtteordningene bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag for 2005 og 2009

Figur 2.6 For å opprettholde støtteordningene på minst samme nivå som i dag. Andel i 2005 og 2009. (Prosent)

Stortingskandidatenes syn på offentlige støtteordninger har holdt seg stabilt siden forrige stortingsvalg. Om man skal påpeke endringer har partiene blitt noe mer polarisert, i den betydning at de som er positive til støtteordningene er blitt litt mer positive, mens de kritiske er blitt litt mer kritiske.

2.4.2 Forholdet til andre næringer

Det er mange næringer i Norge som mottar statlig støtte gjennom økonomiske overføringer av ulik form eller tilpassede skatte- og avgiftsvilkår for å legge til rette for livskraftig produksjon. Derfor søker det neste spørsmålet å se hvordan de ulike partienes kandidater vurderer viktigheten av å understøtte ulike næringer, inkludert landbruket med ressuroverføringer.

Tabell 2.2 Den norske staten gir ressurser gjennom pengeoverføringer eller gjennom særlige skatte- og avgiftsfradrag til en rekke næringer og samfunnsområder. Hvor viktig synes du det er å stimulere følgende næringer med slik støtte? (Prosent)

	Rederinæringen			Kraftkrevende industri			Landbruksnæringen			Avismediene			Kulturlivet		
	Ikke viktig	Verken eller	Viktig	Ikke viktig	Verken eller	Viktig	Ikke viktig	Verken eller	Viktig	Ikke viktig	Verken eller	Viktig	Ikke viktig	Verken eller	Viktig
SV	85	14	1	33	40	27	1	9	90	9	38	53	1	5	94
Ap	54	31	15	16	28	56	-	31	69	11	28	61	-	13	87
Sp	40	29	31	19	40	41	-	3	97	25	32	43	3	15	82
KrF	54	29	16	34	36	30	6	10	84	24	36	40	10	18	73
V	65	27	8	56	31	13	13	17	70	14	38	48	1	14	84
H	40	36	25	36	32	32	42	23	36	58	28	13	4	30	66
Frp	34	27	39	35	30	35	66	24	10	80	11	9	65	28	8
Totalt	54	27	19	33	34	33	18	16	66	31	30	38	13	17	70

Stortingskandidatene anser det som *minst* viktig å støtte rederinæringen med slike tiltak. Over halvparten av de spurte mente det ikke var viktig å støtte denne sektoren. Sett i lys av de siste års diskusjoner rundt rammevilkårene i rederinæringen og problematikken rundt utflagging, er det noe overraskende at en så høy andel av kandidatene mener de særvilkårene rederinæringen har, spesielt tilknyttet skatte- og avgiftspolitikken, ikke blir karakterisert som et viktig stimuli. Muligens uttrykker flertallet av kandidatene at de anser rederinæring som internasjonalt konkurransedyktige uten behov for statlige overføringer. Eventuelt at de enten ikke vil la seg presse av næringen i skattepolitikken, eller de mener at det ikke er avgjørende å hindre utflagging? Rederinæring genererer i hovedsak eksportinntekter og kandidatene mener derfor muligens at behovet for å styrke virksomhet gjennom offentlig støtte ikke er tilstede.

Kandidatene mener det er viktigst å understøtte kulturlivet og landbruket. Dette gjenspeiler trolig hvilke næringer som er mest avhengige av slik støtte for å opprettholde dagens produksjon og mangfold⁷.

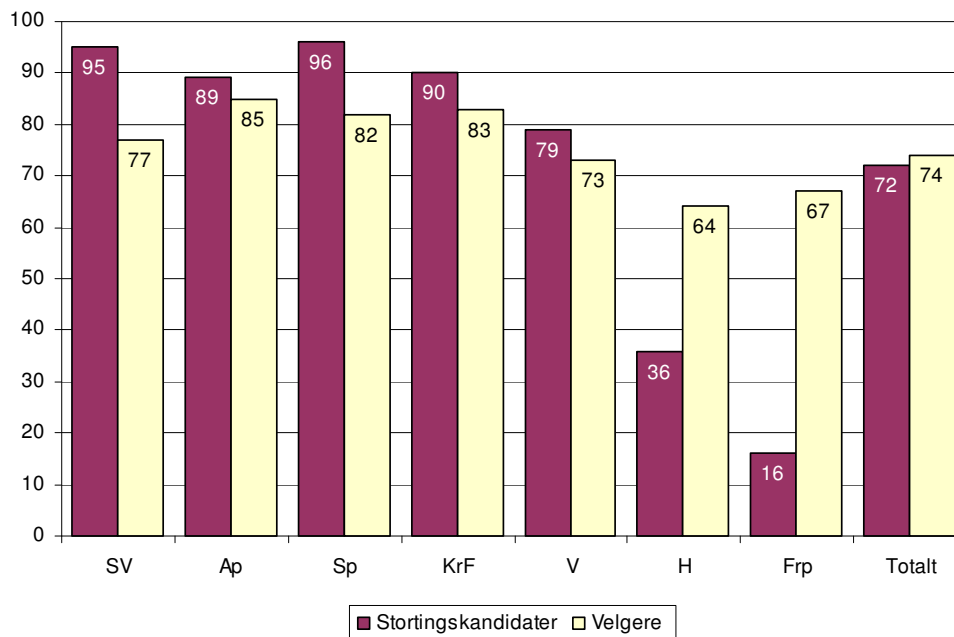
⁷ Dette spørsmålet var det første i spørreskjemaet. Det er derfor ikke grunn til å tro at respondentenes svar ble påvirket i noen bestemt retning selv om landbruk er undersøkelsens tema.

2.5 Politiske reguleringer - I utakt med egne velgere?

Landbruket er en politisk regulert næring gjennom en rekke lover og regler som skal sikre bøndene inntektsmuligheter og avsetning av produksjonen. Ikke overraskende tyder de overstående resultatene på at Høyre og Frp er mest kritisk til offentlig innblanding, som de tradisjonelt har sett på som et hinder for et fritt og konkurransefremmende marked.

I det neste spørsmålet har kandidatene blitt spurt om matproduksjonen i Norge bør reguleres. Det samme spørsmålet ble også stilt i befolkningsundersøkelsen tidligere i år. Det gir derfor mulighet til å undersøke partirepresentantenes syn på offentlig regulering opp mot deres egne velgere.

Figur 2.7 Norsk matproduksjon er styrt gjennom politiske vedtak, markedsreguleringer og kontrollert import. Bør norsk matproduksjon fortsatt reguleres? Andel blant stortingskandidatene og den øvrige befolkningen som ønsker å regulere. (Prosent)

Det er bred enighet i befolkningen om at matproduksjonen bør reguleres politisk. Høyre sine velgere er mest kritisk til regulering, men også her er det et klart flertall som fremdeles ønsker å regulere. Ser man derimot på politikerne er det noe overraskende at bare 36 og 16 prosent av henholdsvis Høyre og Frp sine stortingskandidater mener at matproduksjonen bør reguleres. Det er oppsiktsvekkende få av stortingskandidatene fra Høyre og Frp som mener at matproduksjonen bør reguleres, særlig på bakgrunn av at alle andre industrialiserte land har en omfattende regulering av sin matproduksjon.

I disse to partiene er også kandidatene i tydelig uttakt med egne velgere i spørsmålet om regulering. Særlig i Frp er det en markant avstand mellom velgerne (67 prosent) og

politikerne (16 prosent). Dette er nok delvis et resultat av at de tillitsvalgte ønsker å markere avstand fra de andre partiene, og derfor fremhever Frp som et liberalistisk og deregulerende parti. Det manglende samsvaret mellom stortingskandidatene og velgerne de skal representere er likevel overraskende stort.

2.6 Rammevilkår for næringsmiddelindustrien

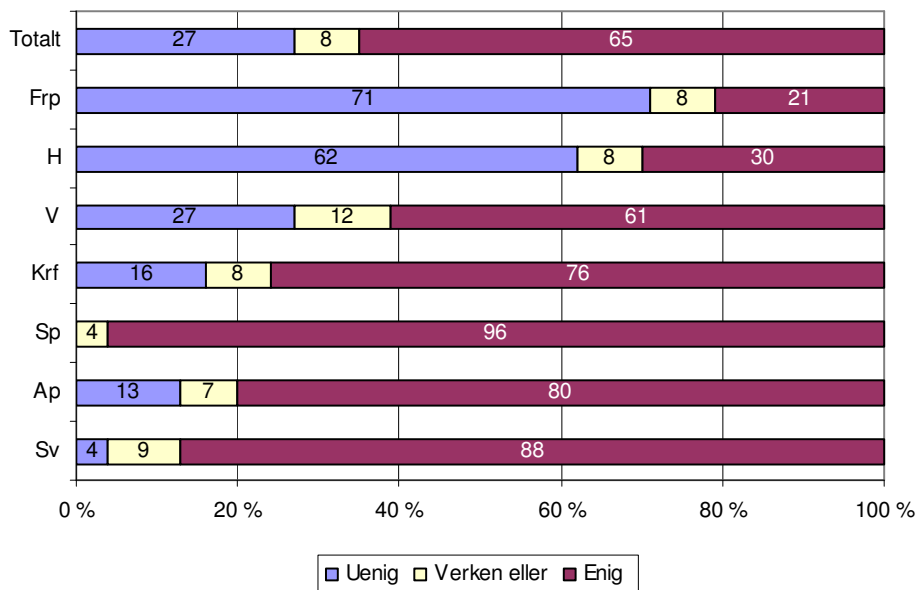
Matindustrien er kjennetegnet av stor verdiskapning og mange sysselsatte. Nærings- og nytelsesmiddelindustrien er den største industrisektoren i EU, og i Norge er det den nest største industribransjen. I 2008 stod matindustrien for 19 prosent av den samlede produksjonsverdien i norsk industri, og 18 prosent av alle norske industriarbeidere var sysselsatt her (Norlund, 2009).

De landbrukspolitiske virkemidlene i primærproduksjonen, som blant annet skal sikre tilgang på råvarer, virker inn på den jordbruksbaserte næringsmiddelindustrien. Markedsregulering, grensevern, skatte- og avgiftspolitik, konkurranseregler samt helse- og plantesanitære regler gir rammene som matindustrien samlet sett opererer innenfor. De fleste land har en sterk og overgripende landbrukspolitikk for å sikre produksjonen av mat. Målet om å sikre matproduksjonen påvirker matindustrien både i Norge og EU.

Blant de største og mest kjente aktørene innen landbruksindustrien i Norge finner vi TINE, Orkla, Nortura og Kavli. I tillegg finnes det en lang rekke mindre virksomhet som er basert på foredling og salg av råvarer fra jordbruket. Konkurransedyktige rammebetingelser er avgjørende for matindustrien. Svært mange bearbejdede matvarer er en del av den frie vareflyten gjennom EØS-avtalen, som har etablert felles regler for toll og andre handelspolitiske virkemiddel. Norsk matindustri er gjennom dette sterkt eksponert for internasjonal konkurranse i dag. Matindustrien må også forholde seg til omfattende regler slik at det er trygg mat som blir produsert og handlet med over landegrensene. Veterinæravtalen er her av sentral betydning, da denne samordner zoo- og plantesanitære regler for matindustrien i Norge og EU.

Stortingskandidatene fikk spørsmål relatert til rammebetingelser, importregler, handels- og konkurransepolitikk for norsk næringsmiddelindustrien, og til hvordan de prioriterer tilretteleggelse av disse.

Figur 2.8 *Politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk, norsk landbruksindustri. (Prosent)*

Det er noe overraskende at 27 prosent av kandidatene oppgir at de er uenig i at politikerne må sikre rammebetingelse og importregler som legger til rette for en sterk norsk landbruksindustri. Med tanke på at dette er Norges nest største industribransje, er det et signal som bidrar til å skape usikkerhet i bransjen.

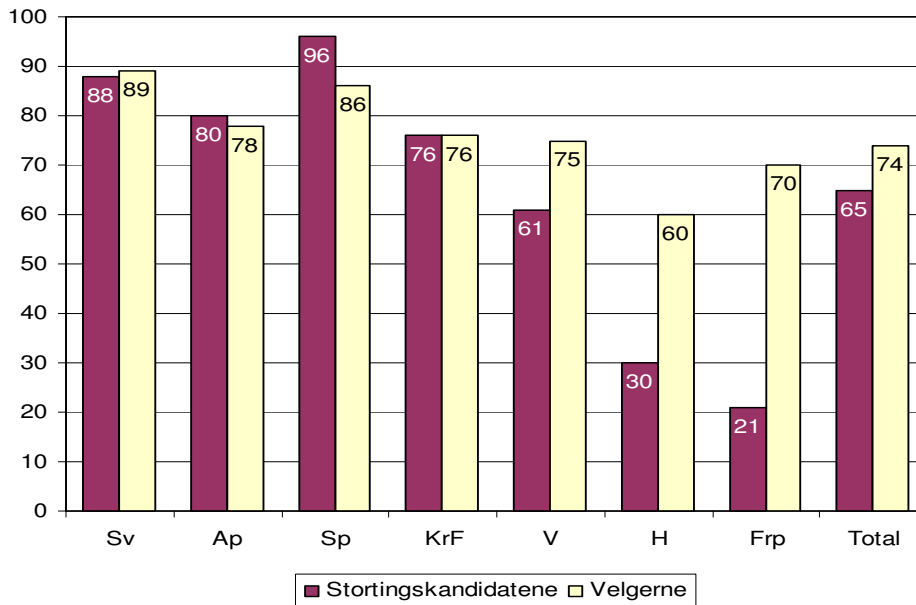
Som man ser er det en høy andel av Frp kandidatene som er uenige (71 prosent) i påstanden. Kanskje mer overraskende er det at 62 prosent av kandidatene til Høyre er uenig, da de tradisjonelt har blitt regnet som et næringslivsvennlig parti. I sitt partiprogram skriver de om næringsmiddelindustrien: ” Høyre vil gjennomgå rammebetingelsene for norske næringsmiddelprodusenter for å sikre økt mangfold, bedre kvalitet og mer konkurranse til beste for næringen og forbrukerne”. Våre resultater kan tyde på at størstedelen av Høyres kandidater mener dette best gjøres uten politiske reguleringer.

Det er mulig at kandidatene i Frp og Høyre er preget av den landbrukspolitiske diskusjon og kobler spørsmålet til primærleddet og bonden. En annen forklaring kan være at de sidestiller importregler med tollsatser. Uansett er dette et tydelig signal til den landbruksbaserte matindustrien at deres budskap om stabile rammebetingelser i en presset næring ikke har fått sterkt gjennomslag blant kandidatene fra Høyre og Frp. Det er vanskelig å tyde svarene annerledes enn at flertallet av kandidatene Frp og Høyre ikke ser det som politikernes ansvar å sikre norsk matindustri rammebetingelser som vil opprettholde posisjonen til matindustrien.

2.6.1 Sammenligning med befolkningen

Mens stortingskandidaten til Frp og Høyre ikke mener det er politikernes ansvar å sikre rammebetingelser som opprettholder en sterk norsk landbruksindustri, så er holdningen blant deres velgere igjen helt i utakt.

Figur 2.9 Politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk, norsk landbruksindustri. Andel som er enig blant stortingskandidatene og blant den øvrige befolkningen. (prosent)

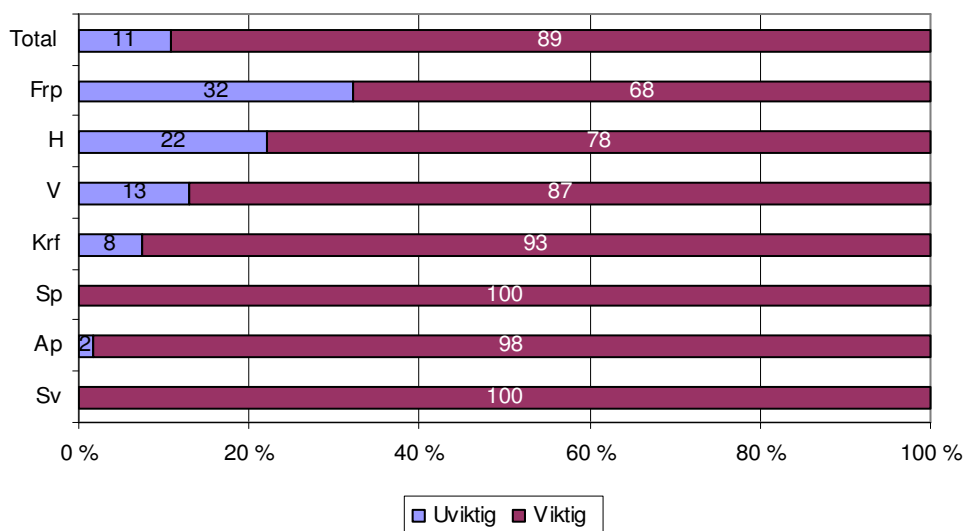

Som figuren viser er det stort sett sammenfallende mening mellom velgeren og stortingskandidatene rundt denne påstanden. Unntaket er Frp, Høyre og til dels Venstre, hvor velgerne er betydelig mer enige i at politikere må sørge for å opprettholde en sterk landbruksindustri.

2.6.2 Handels- og konkurransepolitikk for næringsmiddelindustrien

Det følgende spørsmålet er rettet mer inn mot den generelle konkurranse- og handelspolitikken for matindustrien. Her har vi også lagt føringer i spørsmålet som eksplisitt gir en indikasjon på noe av nytteverdien til den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien.

Figur 2.10 Den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien sysselsetter om lag 20 000⁸ personer, og svært mange av disse arbeidsplassene er i distriktene. Hvor viktig vil du si at det er å føre en handels- og konkurransepolitikk som ivaretar en nasjonal landbruksbasert næringsmiddelindustri?(Prosent)

Samlet sett er det igjen stor grad av enighet blant kandidatene om at det er viktig å ivareta norsk næringsmiddelindustri. Likevel mener en tredjedel av Frp sine kandidater at det er uviktig å føre en handels- og konkurransepolitikk som ivaretar en nasjonal landbruksbasert næringsmiddelindustri. Blant Høyres kandidater er det drøyt 20 prosent som oppgir at dette er uviktig. På den andre siden har tilretteleggelse for en konkurransekraftig nasjonal næringsmiddelindustri bred støtte fra de øvrige partiene - fra 78 prosent i Venstre til 100 prosent i SV.

2.7 Oppsummering

Svarene i dette kapittelet tyder på at landbruket har bred oppslutning blant partienes stortingskandidater. Hele 86 prosent var for å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag. Selv om oppslutningen er lavest blant Frp og Høyre sine kandidater, er disse blitt betydelig mer "vennlige" ovenfor den hjemlige landbruksnæringen enn hva de var fremfor valget i 2005.

Å skape levende bygder og å bevare kulturlandskapet blir ansett som de viktigste grunnene til å opprettholde landbruket. Siden 2005 har det også vært en betydelig økning i kandidater som vektlegger beredskapshensyn.

⁸ I følge NILFs årlige publikasjon "Mat og Industri" (2009) var dette tallet på om lag 40 000 i 2007.

Generelt støtter politikerne opp under de landbrukspolitiske verktøyene som i dag brukes for å understøtte landbruksnæringen. Det går likevel et klart skille mellom Frp og Høyre, og de øvrige partiene. I tråd med sine partiprogram er særlig Frp, men også Høyre, opptatt av deregulering og å redusere statlige overføringer.

I spørsmål offentlige reguleringer og støtteordninger er det stor forskjell mellom velgerne og politikere hos Frp og Høyre. Dette skyldes nok til dels at de tillitsvalgte i Frp og Høyre inntar polariserte standpunkt for å markere avstand fra de andre partiene. Likevel er de åpenbart i uttakt med egne velgere i sentrale spørsmål knyttet til landbruk.

I overkant av en fjerdedel av kandidatene er uenig i at politikerne må sikre rammebetingelse og importregler som legger til rette for en sterk norsk landbruksindustri. Også her skiller Frp og Høyre seg ut ved at henholdsvis 21 og 30 prosent av deres kandidatene mener politikerne har et slikt ansvar.

3 Internasjonale spørsmål

I undersøkelsen fikk stortingskandidatene også spørsmål omkring internasjonale forhold som EØS-avtalen, EU-medlemskap og WTO-forhandlingene. Internasjonale bestemmelser og rammeverke får stadig større betydning for det norske landbruket. Derfor kan politikernes holdninger overfor disse temaene si noe om konteksten det norske landbruket vil utvikle seg innenfor i årene fremover.

For å sikre den nasjonale produksjonen av landbruksvarer benytter Norge seg av importvern. Importvernet kan deles i to grupper: Det generelle importvernet for landbruksvarer og importvernet for bearbejdede jordbruksvarer (RÅK-varer). Målet med RÅK er å sikre avsetningen av den nasjonale råvareproduksjonen samtidig som det legges til rette for konkurranse i industriledet internasjonalt. Hvert år avtales det også målpriser som angir hvor mye jordbruket skal søke å ta ut i markedet gjennom markedsregulering. Slike tiltak gjør at bøndene kan få høyere priser enn hva de ville fått på det åpne verdensmarkedet og at den innenlandske produksjonen blir større enn den ellers ville blitt.

Internasjonale reguleringer påvirker like fullt rammebetingelsene for den norske landbrukspolitikken. Særlig gjelder dette landbruksavtalen i Verdens handelsorganisasjon (WTO) og EØS-avtalen. En ny WTO-avtale er under forhandling og det forventes at resultatet av en eventuell avtale vil bli betraktelige kutt i tollvernet på landbruksvarer og økte kvoter inn til Norge. Videre skal Norge og EU i henhold til EØS-avtalens artikkel 19, gradvis liberalisere handelen med landbruksvarer på gjensidig fordelaktig basis, både gjennom tollfrie kvoter og tollnedsettelse.

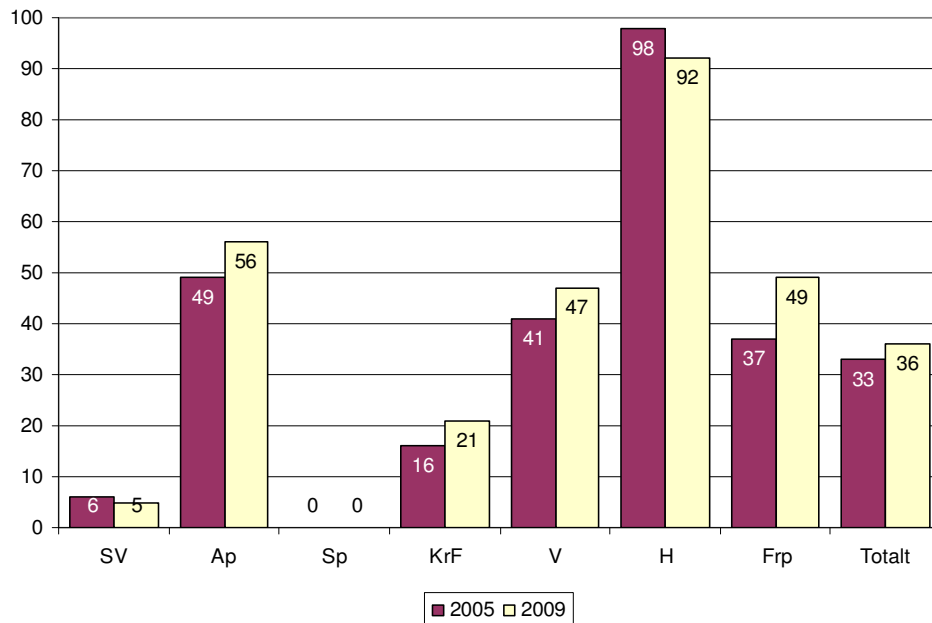
3.1 Synet på norsk EU-medlemskap

Norge er blant de europeiske landene som har valgt å stå utenfor den Europeiske Unionen. Spørsmålet om norsk EU-medlemskap er et stadig tilbakevendende tema i den politiske debatten og det var rådgivende folkeavstemninger om spørsmålet i 1972 og 1994. Begge gav knapt flertall for nei til medlemskap og Stortinget valgte å følge rådet fra folket.

Lite tyder på at det vil bli en EU-avstemning i den kommende stortingsperioden. Nei-siden har hatt fremgang på meningsmålingene siden 2005 og det er lite sannsynlig at noe parti som sitter i regjering vil starte en søknadsprosess uten å ha opinionen i ryggen. Like fullt kan det skje mye i den kommende perioden som kan påvirke opinionen. Den islandske regjeringen har bestemt å legge frem et forslag om å innlede medlemskapsforhandlinger med EU og det spekuleres for eksempel i om et eventuelt islandsk medlemskap kan påvirke hvordan norske politikere så vel som opinionen stiller seg til norsk medlemskap i Unionen.

Kandidatene ble bedt om å ta stilling til påstanden: *Norge bør bli medlem av EU*. Dette spørsmålet ble også stilt i 2005 undersøkelsen og vi har derfor mulighet til å studere endringer i synet på norsk medlemskap.

Figur 3.1 Andel som mener Norge bør bli medlem i EU i 2005 og 2009. (Prosent)

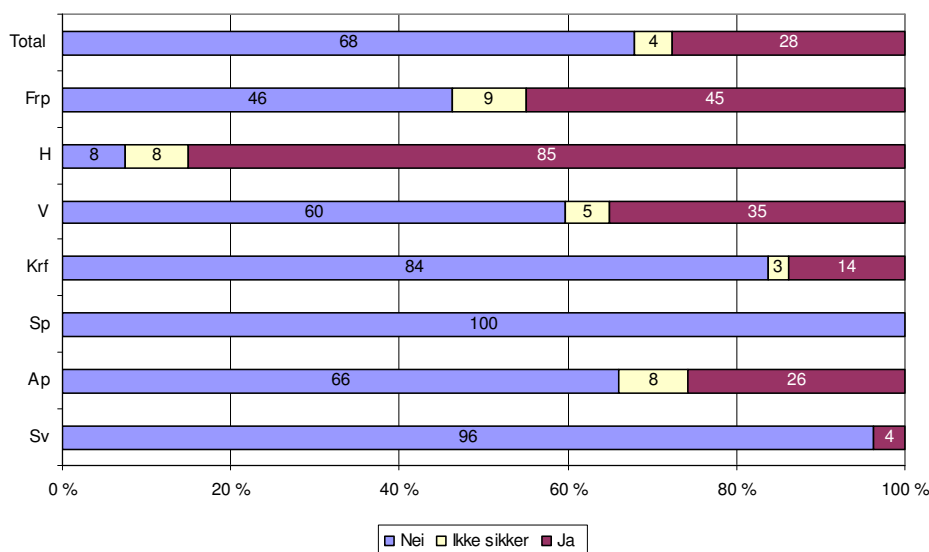

Selv om det ikke er noen markant endring innen partiene i EU-standpunktet, er stortingskandidatene blitt generelt mer positivt innstilt til et eventuelt EU-medlemskap. Resultatene gjenspeiler at Høyre tradisjonelt har vært det mest EU-vennlige av stortingspartiene. Arbeiderpartiet har blitt mer EU-vennlig siden 2005, men er fremdeles svært splittet i nærmest to like store grupper. EU-spørsmålet ble mye diskutert under Arbeiderpartiets nylig avholdte landsmøte og partiet ble enig om at det ikke skulle søkes EU-medlemskap i neste stortingsperiode.

Nær halvparten av Frp sine tillitsvalgte mener Norge bør bli medlem av EU. Dette er en økning på 12 prosentpoeng siden 2005. Størst motstand finner en blant Sp og SV sine kandidater og til tross for en endring på 5 prosentpoeng siden 2005 bekrefter også resultatene KrF sin posisjon som et klart nei-parti.

Vi har også spurt et oppfølgende spørsmål rundt et eventuelt norsk medlemskap i EU. Her ble stortingskandidatene spurt om det bør åpnes for å søke om EU-medlemskap i kommende stortingsperiode, altså 2009-2013.

Figur 3.2 Mener du det bør åpnes for å søke om EU-medlemskap i neste stortingsperiode. (Prosent)

Det er en større andel av politikerne som mener Norge bør bli medlem av EU enn som ønsker å søke om medlemskap i den kommende perioden. Som nevnt har det vært et langvarig nei-flertall i befolkningen. Derfor vil nok mange kandidater som støtter norsk medlemskap anse det som lite hensiktsmessig å søke i kommende periode. Den største forskjellen mellom ønske om medlemskap og villighet til å søke i neste periode, finner vi blant Arbeiderpartiets tillitsvalgte. Ap-kandidatenes noe defensive holdning er nok også påvirket av dagens regjeringskonstellasjon.

3.2 EØS-avtalen

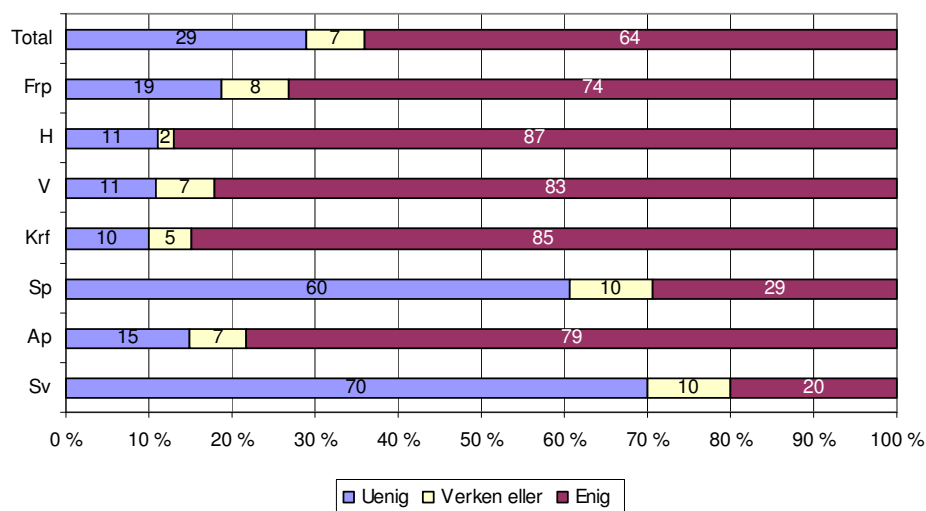
Avtalen om Det Europeiske Økonomiske Samarbeidsområdet (EØS) regulerer samhandel mellom EU og EFTA-landene (med unntak av Sveits). Selv om avtalen ikke omfatter fisk og landbruk skal Norge og EU, i henhold til artikkel 19 i avtalen, gjennomgå vilkårene for handel med basis landbruksvarer med to års mellomrom. Målet med disse forhandlingene er en gradvis liberalisering av handelen med landbruksvarer mellom EU og Norge. Det vil si at EU, som verdens største landbrukseksportør har klare offensive interesser, mens Norge, som en stor nettoimportør med en landbruksproduksjon nesten utelukkende innrettet mot eget hjemmemarked, har klare defensive interesser.

EØS-avtalen kan anses å være et kompromiss mellom frihandelsavtalen, slik vi hadde fra 1972 fram til EØS-avtalen ble inngått og fullt medlemskap i EU. Noen kan foretrekke EØS som et alternativ til medlemskap, fordi avtalen inkluderer EFTA-pilaren og EU-pilaren i et felles europeisk samarbeidsområde med fri flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft

mellom handelsblokkene. Andre igjen kan støtte EØS-avtalen fordi de ser avtalen som et skritt på veien mot fullt medlemskap i Unionen.

Politikerne ble bedt om å ta stilling til følgende påstand: *EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett.*

Figur 3.3 *EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett. (Prosent)*

Av alle kandidatene mener 64 prosent at EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett. Kandidatene fra SV og Sp er mest kritiske til avtalen. Her er henholdsvis 70 og 60 prosent uenig i påstanden. De øvrige partiene er relativt samstemte i sin støtte til EØS-avtalen. Tilsvarende spørsmål ble også stilt i 2005-undersøkelsen, men siden det ikke var noen markante endringer siden den gang er ikke disse resultatene gjengitt.

3.3 WTO-avtalen

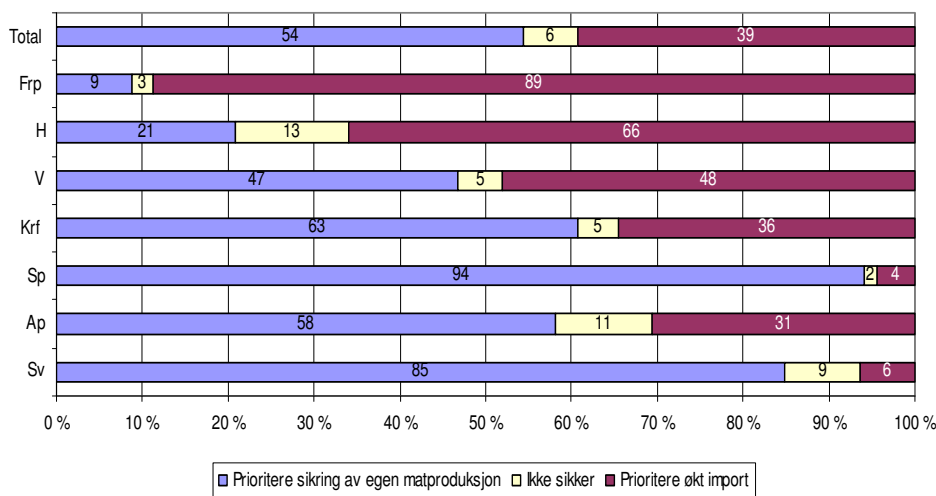
Landbruksavtalen i Verdens handelsorganisasjon (WTO) har stor betydning for hvordan Norge innretter landbrukspolitikken med hensyn til grensevern og statlige overføringer. WTO skisserer opp overordnede rettigheter og plikter Norge har med hensyn til internasjonal handel i forhold til øvrige medlemmer i WTO. Den gjeldende WTO-avtalen trådte i kraft 1. januar 1995. Her ble Norge pålagt forpliktelser knyttet til blant annet markedstilgang og eksportstøtte, hvor den største endringen var at det kvantitative importvernet for jordbruksvarer ble erstattet med et tollbasert importvern.

Forhandlingene om en ny WTO-avtale ble påbegynt i 2001 (Doha-runden), men det er enda ikke kommet til enighet rundt en endelig avtale. Landbruksavtalen er bare ett av en rekke forhandlingsområder innenfor Doha-runden og når en eventuell avtale vil bli slutført, er per i dag svært usikkert. Utfallet av forhandlingene, om de blir slutført, vil få vesentlig betydning

for det norske landbruket og den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien. Ventelig vil en avtale innebære betydelige kutt i tollsatsen på landbruksvarer og økte kvoter inn i Norge.

Med det påfølgende spørsmålet ønsker vi å belyse stortingskandidatenes holdning til de pågående forhandlingene og resultatene av dem.

Figur 3.4 De fleste industriland benytter seg av grensevern og tollsatser for å sikre egen matproduksjon. Det pågår for tiden internasjonale forhandlinger for å få på plass en WTO-avtale. En slik avtale regulerer blant annet adgangen til å benytte tollsatser på importert mat for å beskytte egen landbruksproduksjon. Hva synes du Norge bør legge mest vekt på i en slik sammenheng⁹. (Prosent)

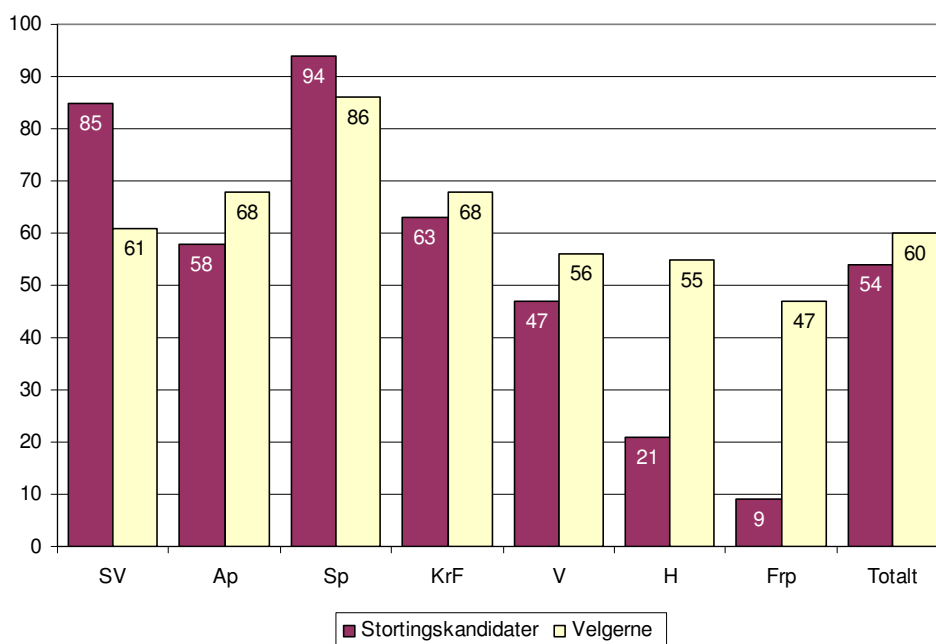

Både innad i – og mellom partiene, er stortingskandidatene splittet i synet på hva Norge bør vektlegge i WTO-avtalen. Med 89 prosent er Frps kandidater klare på at de vil prioritere en avtale som åpner for import av rimeligere matvarer. På den andre siden finner man Sp og SV, hvor henholdsvis 94 og 85 prosent av de tillitsvalgte ønsker å jobbe for en avtale som fortsatt gir adgang til å benytte tollsatser og andre virkemidler for å understøtte til landbruksnæringen.

Vi har også undersøkt befolkningens syn på dette spørsmålet. I figur 3.5 har vi sammenlignet andel som ønsker å prioritere sikring av egen matproduksjon hos de tillitsvalgte med andelen i befolkningen som ønsker dette.

⁹ Fullstendige svaralternativ: 1) Å jobbe for en avtale som gir fortsatt adgang til å benytte tollsatser og andre virkemidler for å sikre egen landbruksproduksjon, selv om dette kan medføre høyere matvarepriser for forbrukerne. 2) Ikke sikker, ubesvart. 3) Prioritere en avtale som i større grad åpner for import av rimeligere matvarer selv om dette innebærer en svekkelse av nasjonal matproduksjon.

Figur 3.5 *Norge bør jobbe for en avtale som gir fortsatt adgang til å benytte tollsatser og andre virkemidler for å sikre egen landbruksproduksjon, selv om dette kan medføre høyere matvarepriser for forbrukerne. Andel blant stortingskandidatene og den øvrige befolkningen. (Prosent)*

Totalt sett skiller ikke stortingskandidatene (54 prosent) seg påfallende mye fra befolkningen (60 prosent) i WTO-spørsmålet. Ser man derimot på de enkelte partiene finner man til dels store forskjeller mellom partirepresentantene og deres respektive velgere. Igjen er det Frp som er mest i uttakt med sine egne velgere. Nesten halvparten av Frp-velgerne mener Norge bør jobbe for en avtale som sikrer egen landbruksproduksjon. Blant de folkevalgte er det under en tiendedel som prioriterer tilsvarende, noe som innebærer en forskjell på 40 prosentpoeng mellom velgerne og partiets representanter. På samme måte er Høyres velgere betydelig mer opptatt av å verne den nasjonale matproduksjon enn hva partiets stortingsrepresentanter er.

SV har også en betydelig diskrepans mellom velgere og kandidater. Her ønsker 26 prosent av velgerne å prioritere økt import, mens bare 6 prosent av kandidatene ønsker det samme. En mulig forklaring på dette er at global fattigdomsbekjempelse tradisjonelt har vært en fanesak i SV, og det er en utbredt oppfatning om at Norges posisjon på landbruk i WTO er til hinder for å få til en god avtale for u-land. I realiteten sammenfaller mange av de norske interessene med disse landenes interesser, og det er gode grunner til å tro at stortingskandidatene har et mer nyansert bilde av situasjonen enn sine egne velgere.

3.4 Matvarekrise

Som vi allerede har vært inne på i kapittel 2.1.2 er det en økende internasjonal konkurranse om maten og større usikkerhet om fremtidig råvaretilgang. Mange har brukt begrepet

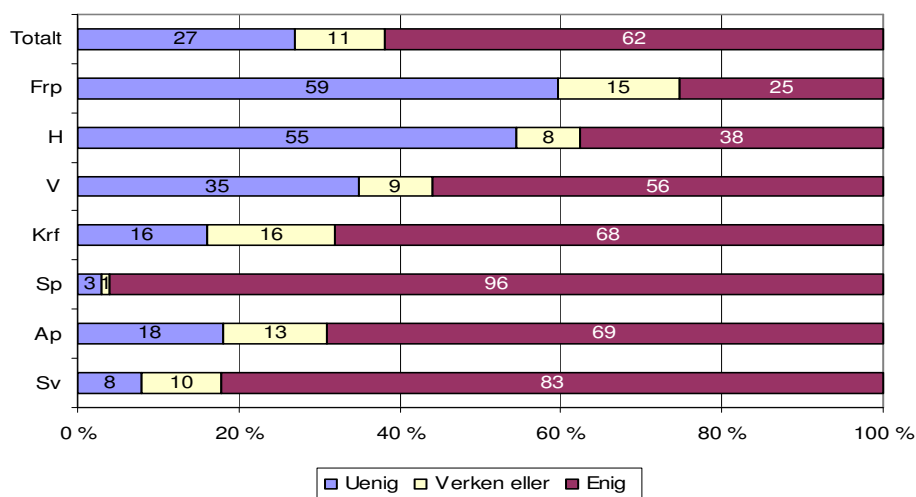
”matvarekrise” for å beskrive den siste tids prisendringer og store svinginger i matvaremarkedet. Årsaken til prisøkningen er sammensatt, men sentrale forklaringsfaktorer er lave lagerbeholdninger, avlingssvikt, økt bruk av jordbruksvarer til drivstoff og økt etterspørsel etter ressurskrevende matvarer i Asia og India.

Uroen har satt forsyningssituasjonen og tilgang til produktivt landbruksareal høyt på den internasjonale dagsorden. Blant annet har FAO-rapporten ”Livestock’s long shadow – environmental issues and options” (Steinfeld et al. 2006) estimert at det vil være behov for en dobling av kjøttproduksjonen og melkeproduksjonen i verden frem mot 2050.

Potensialet for underskudd på mat og usikkerheten rundt prisutviklingen med påfølgende spekulering i råvaremarkedene har ført til at selskaper og stater kjøper opp jord i andre land for å sikre fremtidig mattilførsel. De siste årene har man i tillegg sett tilfeller hvor land innfører restriksjoner på egen matvareeksport for å sørge for stabile priser og forsyning til egen befolkning. I lys av dette vil mange mene at det nasjonale matbehovet ikke kan sikres gjennom økt import, men heller gjennom et solid nasjonalt landbruk.

I det neste spørsmålet har vi sett på stortingskandidatenes syn på norsk landbruksproduksjon i lys av denne situasjonen.

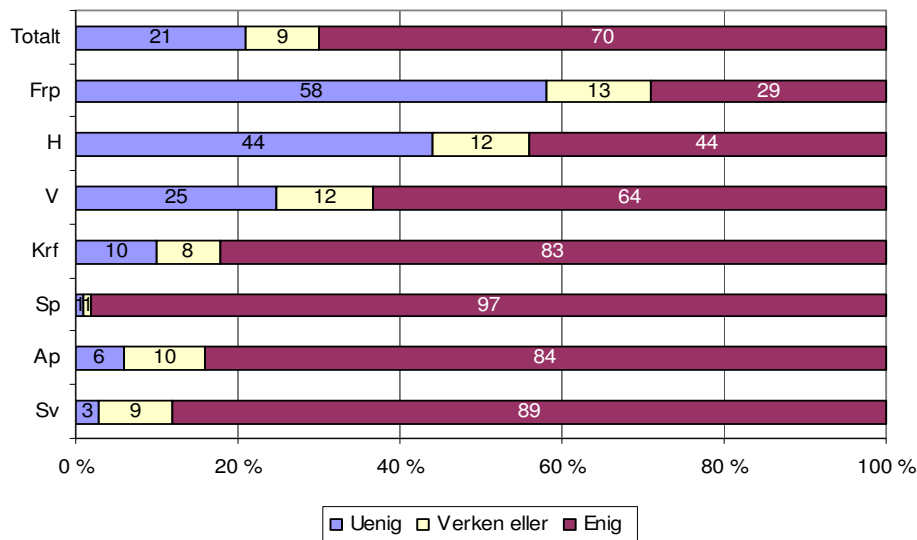
Figur 3.6 Den norske landbruksproduksjonen må økes for å trygge matforsyningene i en situasjon med økende internasjonal konkurranse om maten. (Prosent)

Totalt sett er over 60 prosent enig om at landbruksproduksjonen må økes. Igjen ser vi at resultatene følger den generelle trenden hvor Frp og Høyre er minst positive til å understøtte den norske landbruksproduksjonen, mens SV og Sp er i den andre enden av ”skalaen”. Det er Høyre og Venstre som er mest splittet i synet på om landbruksproduksjonen burde økes når det blir økende konkurranse om maten.

I videreføringen av det overstående spørsmålet har vi spurt om det bør satses mer *fra samfunnets side* på å styrke produksjonen av mat fra norsk landbruk.

Figur 3.7 Det bør satses vesentlig mer fra samfunnets side på å styrke produksjonen av mat fra norsk landbruk.

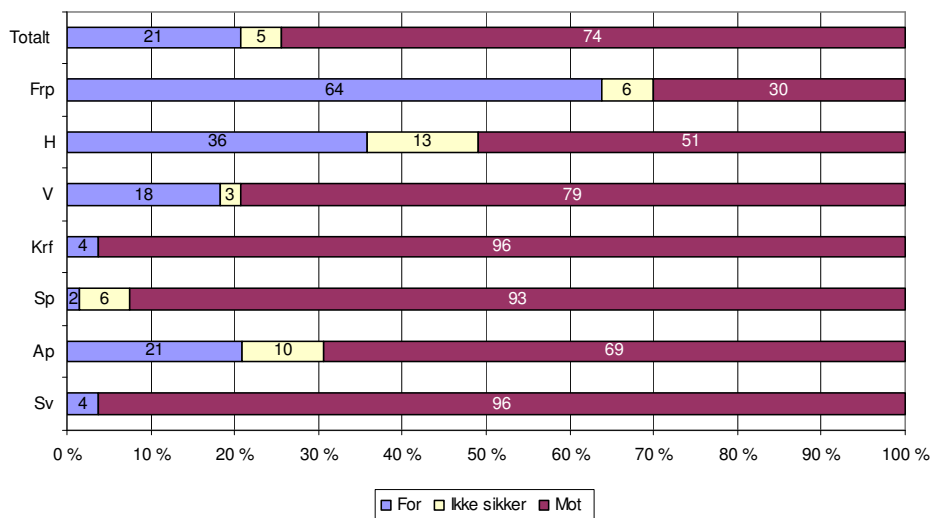
Ikke overraskende ligger resultatene tett opptil det vi fant i figur 3.6. Samlet sett er en relativt høy andel av kandidatene fra Frp og Høyre uenige i disse to påstandene. Resultatene tyder således på at disse mener den nasjonale matproduksjonen er på et passelig nivå og at det ikke er behov for ytterligere styrking, samt at situasjonen rundt matforsyningen er tilfredsstillende.

3.5 Mer liberal bruk av GMO

Genmodifiserte organismer (GMO) er planter og dyr som har fått endret arvestoffet gjennom genteknologi. GMO brukes i landbruket for å bedre/endre kvaliteten på- og/eller effektivisere produksjonen av matvarer. Det er likevel usikkerhet knyttet til helse- og miljømessige konsekvenser av å bruke slik teknologi.

På verdensmarkedet er bruken av GMO teknologi utbredt, særlig i produksjon av soya, mais, bomull og raps. Norge fører derimot en svært streng praksis på dette området. EU-direktivet om GMO (2001/18/EF) gir Norge rett til å forby dyrking og salg av GMO-produkter selv om de er godkjent i EU, og i dag er det ikke tillat å bruke genmodifiserte dyr eller planter i norsk landbruksproduksjon. Også EU er svært restriktive omkring bruk av GMO, mens blant annet Brasil og USA er langt mer liberale.

Figur 3.8 Norge har forbud mot matproduksjon med bruk av GMO (genmodifiserte organismer). Er du for eller mot en mer liberal bruk av GMO i norsk matproduksjon? (Prosent)

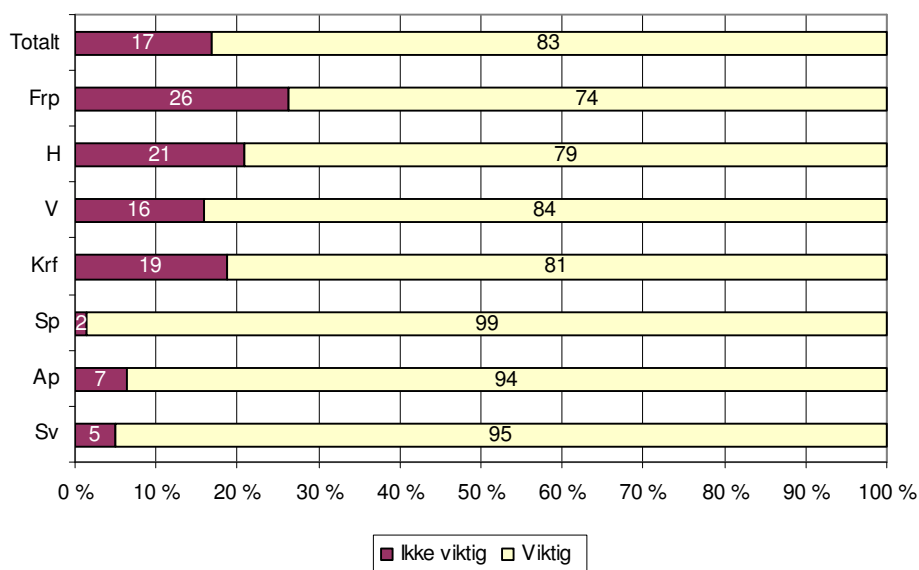
Samlet sett er det stor grad av enighet om å opprettholde en restriktiv GMO-politikk. Bare blant Frps kandidater er det et flertall som ønsker en mer liberal bruk av GMO i matproduksjonen. Etter Frp er det kandidatene fra Høyre og Ap som er minst kritisk til bruk av GMO.

3.6 Opprinnelsesmerking

Med unntak av fersk storfekjøtt, frukt, grønt og bær har vi ikke krav om å merke matvarer med opprinnelsesland i Norge. I en situasjon der man blant annet opplever økende internasjonal konkurranse om maten, problemet rundt sykdomsspredning gjennom matvarer, samt at klimaproblem bevisstgjør folk om betydningen av kortreist mat, mangler ikke forbrukerne insentiv for å kjøpe norsk mat. Dette avhenger likevel av at norsk mat er synlig i butikkene, da importen av matvarer stadig øker.

For å understøtte den norske matproduksjonen i en stadig mer skjerpet internasjonal konkurranse ble det nylig innført et nytt fellesmerke for norskprodusert mat: "Nyt Norge". Dette fungerer som et bevis på at maten er kvalitetssikret og av norsk opprinnelse. I forbindelse med dette har vi spurt kandidatene om hvor viktig det er for de at maten er tydelig merket med hvilket land den opprinnelig kommer fra.

Figur 3.9 Hvor viktig er det for deg at matprodukter er tydelig merket med hvilket land det kommer fra?

Det er tydelig at politikerne mener opprinnelsesmerking er av betydning. Sp, Ap og SV er mest positiv til slik merking, men også de øvrige partiene er relativt samstemte om at maten bør være tydelig merket med opprinnelsesland. Det er derfor rimelig å anta at lanseringen av "Nyt Norge" har god oppslutning blant kandidatene. Vi fant også tilsvarende holdning i befolkningsundersøkelsen. Her svarte 88 prosent at slik merking var viktig. Inntrykket av at opprinnelsesmerking av matvarer er viktig for politikerne og befolkningen ble ytterligere forsterket, da det fikk oppfølging på om det er viktig at det er tydelig merket på norske matvarer at produktene er basert på råvarer fra norske bønder, og svarfordelingen var tilnærmet lik som på det mer generelle spørsmålet om bare opprinnelsesmerking. Hvor og hvem som har produsert matvarer er med andre ord noe en ønsker klarhet i.

3.7 Oppsummering

Totalt sett er stortingskandidatene fornøyd med EØS-avtalen og ønsker ikke et snarlig EU medlemskap. Høyres kandidater er de mest positive både til EØS-avtalen og til et eventuelt EU-medlemskap. Det er også et flertall av Arbeiderpartiets kandidater som mener at Norge bør bli medlem av EU.

I spørsmål som dreier seg om hvorvidt man bør skjerme landbruket fra internasjonal konkurranse går det et skille mellom Frp og Høyre på den ene siden og de andre partiene på den andre. De fleste kandidatene fra Frp og Høyre ønsker å åpne for import av rimeligere matvarer, og selv i en situasjon med økende internasjonal konkurranse om maten, mener bare et mindretall av dem at man bør trygge matforsyningen gjennom økt nasjonal produksjon. Et klart flertall både blant kandidatene og i befolkningen er for at en eventuelle ny WTO-avtale må gi rom for å sikre norsk landbruksproduksjon.

Politikerne fra SV og Sp er de minst endringsvillige og gir klart uttrykk for at de vil bevare eller styrke de landbrukspolitiske virkemidlene som staten bruker i dag.

4 Matvaremarkedet

Veien fra ”jord til bord” innbefatter primærleddet, matindustrien, salg/handelsleddet og forbrukermarkedet. Med andre ord er det i sluttmarkedet alle aktørene i verdikjeden ”møtes”. De siste tiårene har man sett endringer i form av mer konkurranse i matvaremarkedene, større eierskapskonsentrasjon i distribusjonsleddene samt endringer i folks forbruksmønster. Det er ventelig at endringene vil tilta med nye internasjonale handelsavtaler og økt behov for konkurranseevne.

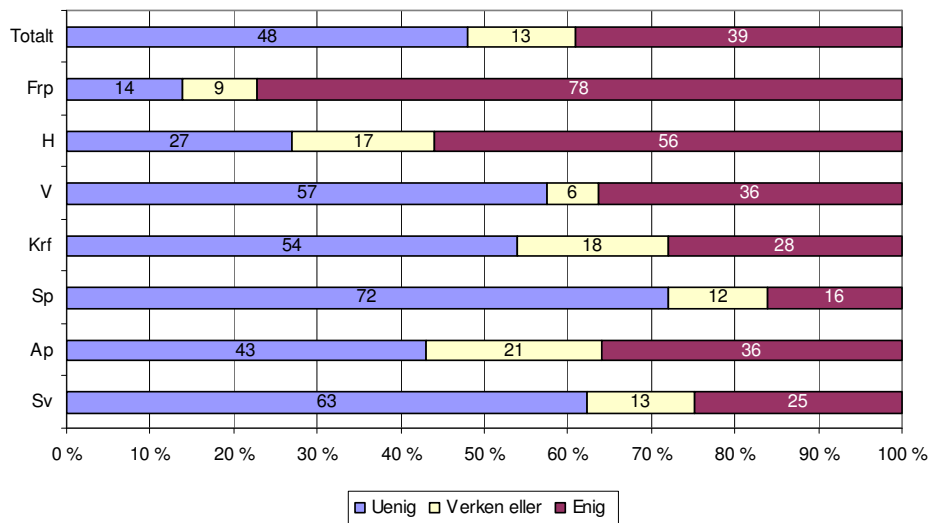
Politiske føringer legger i større eller mindre grad premissene for de ulike aktørene. Dette gjelder særlig primærproduksjonen, men også handelsleddet og industrien blir berørt. Politiske beslutninger har derfor betydning for hvordan sluttmarkedet er organisert. Med bakgrunn i dette har vi undersøkt hvordan stortingskandidatene betrakter matvaremarkedet og de mange aktørene som er involvert. Først har vi latt politikerne vurdere lave priser som en landbrukspolitisk målsetting, og deretter belyst ulike aktørers innflytelse og makt i verdikjeden.

4.1 Billigere matvarer som landbrukspolitisk målsetting

Sammenlignet med andre land har vi høye matvarepriser i Norge. Likevel er andel av det totale forbruket som går til mat lav sammenlignet med andre land. Tall fra SSB viser at andelen av folks utgifter som har gått til matvarer har vært stadig synkende de siste tiårene. I dag ligger det på rundt 11 prosent av det totale forbruket, noe som er av det laveste i Europa.

Matvareprisene er et stadig tilbakevendende tema i nyhetsbildet. Lavere priser for forbrukerne var et av hovedmålene for landbrukspolitikken på 1990 tallet. Særlig høyresiden i norsk politikk har brukt billigere priser til forbrukerne som en begrunnelse for å fjerne det de mener er konkurransehindrende ordninger i landbruket. I dag ser man at flere tar til orde for en økning av matvareprisene. Som tidligere diskutert blir det mer presserende å øke den hjemlige produksjonen når matvareprisene på verdensmarkedet øker, og en naturlig følge av dette vil være dyrere mat for forbrukerne. Det vil følgelig være interessant å undersøke om politikerne ser på lave matvarepriser som et sentralt landbrukspolitisk mål unders disse omstendighetene.

Figur 4.1 *Det bør være et sentralt mål i landbrukspolitikken å få ned matvareprisene. (Prosent)*

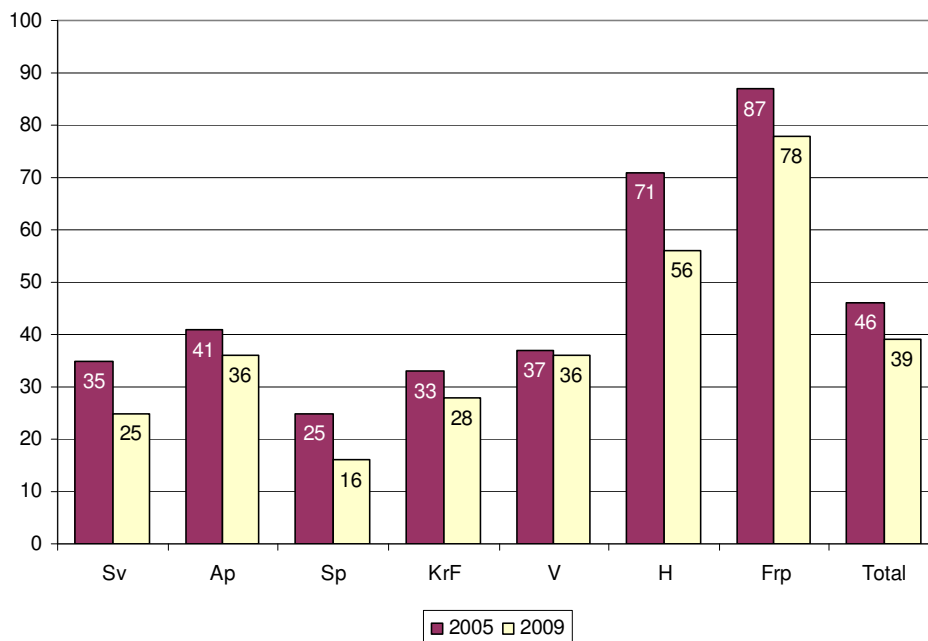

78 prosent av Frps kandidater er enig i at det bør være et sentralt mål å få ned matvareprisene. Dette gjenspeiler nok deres markedsliberalistiske grunnsyn hvor prinsippet om frikonkurranse står sentralt – også i landbrukspolitikken. På den andre siden finner man ikke overraskende Sp hvor bare 16 prosent av de tillitsvalgte er enig i påstanden.

Til dels med unntak av Frp og Sp, er det høy uenighet innad i partiene. Til dels skyldes nok dette at spørsmålet ikke har en entydig tolkning. Eksempelvis er offentlige støtteordninger en forutsetning for at norske bønder kan operere med konkurransedyktige priser. På den andre siden kan det hevdes at de samme ordningene hindrer et fritt og konkurransefremmende marked, og derfor fører til dyrere mat for forbrukerne.

4.1.1 Utviklingen siden forrige stortingsvalg

Figur 4.2 *Det bør være et sentralt mål i landbrukspolitikken å få ned matvareprisene. Andel i 2005 og 2009.*

Som vi ser er lave matvarepriser ett mindre viktig landbrukspolitisk tema blant politikerne i år enn hva det var i 2005. Denne utviklingen er gjennomgående for alle partiene. Det er kandidatene fra Høyre som har hatt den største dreiningen, da det er 15 prosent færre i 2009 som mener dette. Det er likevel et tydelig skille mellom hvordan kandidatene fra Høyre og Frp stiller seg til dette sammenlignet med de øvrige partiene.

4.2 Innflytelse og makt i verdikjeden

Veien fra produsent til forbruker går oftest gjennom flere ledd. Bøndernes produkter blir solgt til aktører i nærings- og nytelsesmiddelindustrien (førstehåndsomsetning) for bearbeiding. Deretter blir de bearbeidede matvarene distribuert til forbrukeren gjennom varehandelen.

Norsk næringsmiddelindustri omsetter i hovedsak sine produkter i det norske markedet. En tredjedel av dette omsettes på servicemarkedet (kiosk og bensinstasjoner) og storhusholdningsmarkedet (hotell, restauranter, institusjoner etc.). Størstedelen av omsetningen skjer likevel på dagligvaremarkedet, hvor den totale omsetning i 2007 var på 132,6 mrd. kroner (Nordlund 2009). I samfunnsdebatten er diskusjoner relatert til vareutvalg og prisnivå stadig tilbakevendende. Dette medfører også økt oppmerksomhet rundt konkurransesituasjonen mellom de ulike aktørene i verdikjeden. Det er derfor interessant å se hvordan politikerne rangerer ulike aktørers innflytelse på sluttmarkedet.

4.2.1 Utvalg

Det er til stadighet oppmerksomhet rundt det matvareutvalget norske forbrukere har, oftest med negativt fortegn. Dette blir gjerne forklart med en kombinasjon av samvirkebedriftenes sterke posisjon, konsentrasjonen i dagligvaremarkedet, og at norske forbrukere ofte velger billige standardprodukter og følgelig stiller lave krav til utvalg.

I det neste spørsmålet har vi spurt politikerne om hvem de mener har størst innflytelse over matvareutvalget i norske dagligvarebutikker.

Tabell 4.1 Hvilke aktører mener du har størst innflytelse over utvalget av matvarer i Norske dagligvarebutikker? (Prosent)

	SV (N=80)	Ap (N=62)	Sp (N=68)	KrF (N=80)	V (N=77)	H (N=53)	Frp (N=80)	Totalt (N=500)
Store matvarekjeder	80	79	90	79	70	43	51	71
Bondeeide matprod.	8	10	4	8	22	28	23	14
Forbrukerne	8	8	4	11	3	21	15	10
Norske bønder	0	2	0	0	3	4	5	2
Ingen av dem/ubesvart	4	1	2	2	2	4	6	3
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

71 prosent av politikerne mener det er de store matvarekjedene som har størst innflytelse over matvareutvalget i butikkene. Høyre og Frp skiller seg fra de øvrige partiene ved at de tillegger de bondeide matprodusentene og forbrukerne relativt stor innflytelse over utvalget, men også her er det kjedene som blir ansett som mest innflytelsesrike. Svarfordelingen er svært lik som blant befolkningen, her svarte 67 prosent at de store matvarekjedene hadde størst innflytelse over matvareprisene.

4.2.2 Pris

Når det gjaldt utvalget, fremhevet politikerne de store matvarekjedene som mest innflytelsesrike. I det neste spørsmålet har vi spurt de tillitsvalgte hvem de mener har størst innflytelse over *utsalgsprisen* på matvarer i norske dagligvarebutikkene.

Tabell 4.2 Hvilke aktører mener du har størst innflytelse over utsalgsprisen på matvarer i norske dagligvarebutikker? (Prosent)

	SV (N=80)	Ap (N=62)	Sp (N=68)	KrF (N=80)	V (N=77)	H (N=53)	Frp (N=80)	Totalt (N=500)
Store matvarekjeder	88	82	87	81	83	49	47	74
Bondeeide matprod.	4	11	4	6	8	25	26	12
Forbrukerne	1	2	3	3	1	6	11	4
Norske bønder	0	2	0	0	3	8	11	3
Ingen av dem/ubesvart	7	3	6	10	5	12	5	7
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

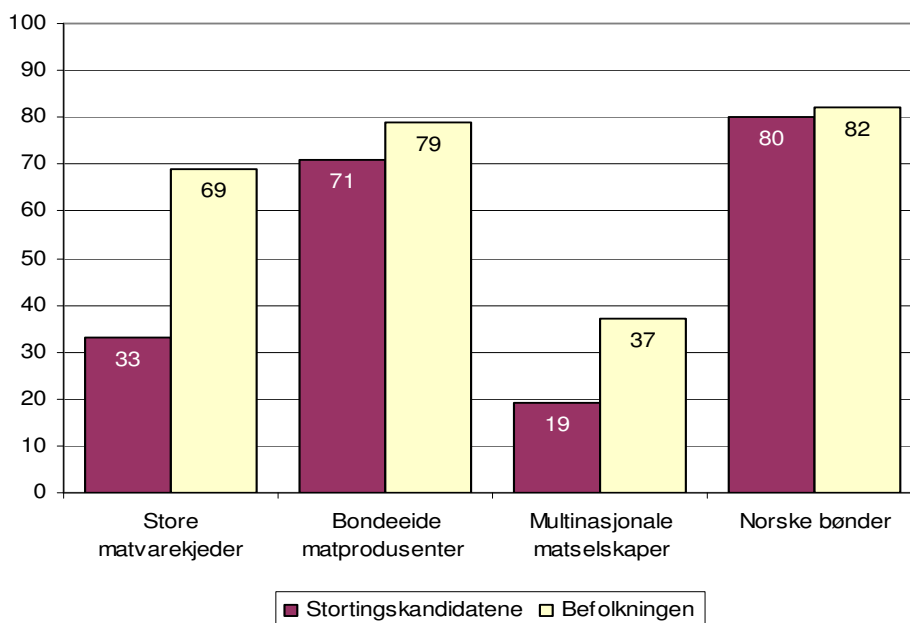
Igjen mener politikerne at de store matvarekjedene har størst innflytelse. Blant Høyre og Frp sine kandidater er det rundt halvparten som angir de store matvarekjedene som mest innflytelsesrike, mens i alle de øvrige partiene er det over 80 prosent som mener dette. Deretter følger de bondeeide matvareprodusentene; 12 prosent mener disse har størst innflytelse. Politikerne mener det er de norske bøndene (3 prosent) som har minst makt over utsalgsprisen i butikken.

Høyre og Frp sine kandidater ser på matvarekjedene som den enkeltaktøren med størst innflytelse over utsalgsprisen i butikken. Et viktig landbrukspolitisk mål for Høyre og Frp har vært å gi forbrukerne billigere mat, blant annet gjennom å øke frihetsgraden til den enkelte bonde og å redusere samvirkeorganisasjonenes særordninger. Derfor er det noe overraskende at Frp og Høyres kandidater trekker frem matvarekjedene som avgjørende for utsalgsprisen. Det kan tenkes at fordelingen hadde vært annerledes om andre svaralternativ var tilgjengelig, som eksempelvis "staten", "internasjonale handelsavtaler", "merverdiavgiften" etc. At relativt få har valgt svaralternativet "ingen av dem" gir likevel grunn til å tro at kandidatene anser matvarekjedene som den betydeligste enkeltaktøren i verdikjeden.

4.2.3 Tillit

Vi ønsket også å finne ut hvilke av aktørene i verdikjeden som nyter høy tillit blant stortingskandidatene. Vi anser dette som mer et forbrukerrelatert enn et politisk spørsmål, noe som gjenspeilet seg i at det ikke var betydelige forskjeller mellom de enkelte partiene (ikke vist). Vi har derfor valgt å sammenligne politikerne med befolkningen uten å ta hensyn til politisk tilhørighet.

Figur 4.3 Hvilke aktører har du høy tillit til når det gjelder matvarer? Andel blant stortingspolitikere og befolkningen. (Prosent)

De bondeideide matprodusentene og norske bønder nyter høy tillit både blant politikere og i befolkningen. De multinasjonale selskapene har minst tillit. Bare 19 prosent av stortingskandidatene og 37 prosent av befolkningen oppgir at de har høy tillit til disse.

Ser man på tilliten til de store matvarekjedene er det stor forskjell mellom politikere og befolkningen. En stor andel av befolkningen oppgir at de har høy tillit til kjedene (69 prosent). Politikere har derimot en annen holdning. Her oppgir bare en tredjedel at de har høy tillit til matvarekjedene.

4.3 Kjodemakt

Som vi så i det overstående mener stortingskandidatene at matvarekjedene har størst innflytelse på utvalget i norske butikker og på prisen norske forbrukere betaler for matvarene. Vi så også at politikernes tillit til kjedene er betydelig lavere enn i den øvrige befolkningen.

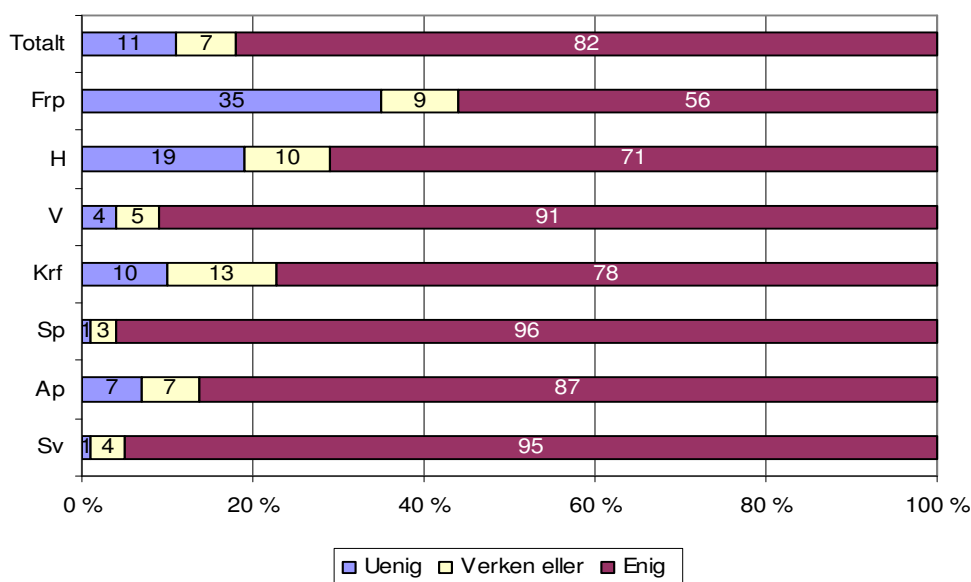
Dagligvaremarkedet i Norge er konsentrert rundt kjedene NorgesGruppen, ICA, Reitan og Coop. Denne maktkonsentrasjonen, og kjedenes fremgangsmåter, har vært debattert i mediebildet den senere tid. Særlig rundt utgivelsen av Espen Bogens bok *”Rik på Lavpris”* (2008) ble det satt fokus på et stilltiende samarbeid mellom disse fire kjedene. Det ble framsatt påstander om at kjedene brukte virkemiddel som bonuser, lojalitetsavtaler og joint marketingavtaler for å presse leverandørene, uten at forbrukerne får billigere priser av den

grunn. Samtidig legger en økende mengde varer av kjedegrupperingenes egne merker ("private labels") press på anerkjente merkevarer.

Bruken av hylleplassavtaler i det norske matvaremarkedet har også fått kritikk. SIFO forskerne Dulsrud og Beckstrøm undersøkte i 2005 bruken av slike avtaler, og konkluderte med at slike avgifter gir store inntekter til dagligvarekjedene og at de er et sentralt instrument for å skjule bonuser fra leverandør til kjede, uten at dette gjenspeiler seg i lavere priser for forbrukerne. Leveranse- og hylleplassavtaler i det norske matvaremarkedet ble også viet mye oppmerksomhet i kjølvannet av konflikten mellom Tine og Synøve Finden.

Resultatene fra tabell 4.1 og 4.2 viste at politikerne mener matvarekjedene er en betydelig maktfaktor i matvaremarkedet. I det neste spørsmålet har vi bedt dem ta stilling til påstanden at matvarekjedene har *for mye* makt.

Figur 4.4 De fire store dagligvarekjedene har for stor makt i matvaremarkedet. (Prosent)

Hele 82 prosent av de spurte er enige i denne påstanden. Selv om det har vært mye negativ medieoppmerksomhet rundt matvarekjedene de siste årene er dette et høyt tall. Totalen modereres noe av Frps kandidater. Over en tredjedel av disse er uenige i at kjedene har for mye makt. Resultatene sett under ett, tyder utvilsomt på at politikerne er skeptiske til de store norske matvarekjedene og den posisjonen de har opparbeidet seg.

4.4 Oppsummering

I spørsmål knyttet til pris er det til dels store forskjeller mellom de ulike partienes kandidater. I Sp er det bare 16 prosent som mener at det bør være et sentralt mål i landbrukspolitikken å

få ned matvareprisene. For Frp er denne andelen på 78 prosent. Totalt sett er det likevel få av kandidatene som vektlegger lave priser. En tolkning er at flertallet av kandidatene ser på landbrukspolitikken som et virkemiddel for å gagne næringen fremfor forbrukerne.

På spørsmål om hvem som har størst innflytelse over pris og utvalg er kandidatene relativt samstemte om at dette er de store matvarekjedene. Videre mener over 80 prosent av politikerne i undersøkelsen at matvarekjedene har for mye makt. Dagligvaremarkedet i Norge er kontrollert av fire kjeder, og resultatene tyder på at politikerne er kritisk til denne maktkonsentrasjonen.

5 Oppsummerende betraktninger

I denne rapporten har vi kartlagt holdninger til sentrale landbrukspolitiske tema blant stortingskandidatene til de syv største partiene i Norge. Undersøkelsen har en bred innfallsvinkel og omhandler en rekke landbrukspolitiske anliggender. Tematisk er undersøkelsen derfor noe springende. Det er likevel mulig å peke på enkelte sentrale funn.

Funnene viser at det er klare politiske skillelinjer i synet på hvilke mål og retningslinjer det norske landbruket bør ha. Hovedskillet går mellom Høyre og Frp sine kandidater på ene siden, og SV, Ap og Sp på den andre. KrF og Venstre plasserer seg i en mellomposisjon, men i de aller fleste sammenhenger ligger de nærmere dagens regjeringspartier.

Selv om en ser tydelige partipolitiske skiller er det gjennomgående mønsteret, sterk oppslutning omkring norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Det vil si at stortingskandidatene slutter i all hovedsak opp om hovedlinjene i dagens landbrukspolitikk og rammevilkår. I tillegg støtter de opp om viktige utenrikspolitiske og handelspolitiske posisjoner som behovet for et grensevern og at norsk politikk må sikre grunnlaget for et levedyktig landbruk i en sterk global konkurranse.

Forskjellene mellom Frp og Høyre, og de øvrige partiene er tydeligst i spørsmål som omhandler offentlige støtteordninger og rammevilkår tilknyttet landbruket og industrien. Særlig Frp gir klart uttrykk for at de ønsker en reduksjon av overføringene til landbruket, et mer sentralisert landbruk og mer import av matvarer. En relativt høy andel av Høyres kandidater ønsker en tilsvarende utvikling, men her er det større splittelse innad i partiet.

I enkelte tilfeller er velgerne og stortingskandidatene til Frp tydelig i uttakt. Frp-velgerne ønsket generelt å stimulere landbruket og den landbruksbaserte industrien i Norge gjennom støtte og reguleringer. Et klart flertall av Frp-velgerne var også uenig i deres stortingskandidaters ønske om færre og større enheter. Mulige forklaringer på denne diskrepansen har blitt diskutert. Det er likevel overraskende stor avstand mellom politikerne og velgerne i enkelte sentrale spørsmål. Heller ikke Høyre sine kandidater var på linje med egne velgere rundt disse temaene, men forskjellen var ikke like stor som i Frps tilfelle.

De siste to årene har man sett tegn til en mulig global matvarekrise. Uten at vi skal hevde noen sikker kausalvirkning, er det enkelte funn i undersøkelsen som kan tyde på at oppmerksomheten rundt dette har påvirket politikernes holdning til landbruket. For det første finner vi at en betydelig høyere andel av kandidatene oppgir beredskapshensyn som den viktigste grunnen til å opprettholde landbruket enn hva de gjorde i 2005. Vi finner også at billige matvarer, som en landbrukspolitisk målsetning, er blitt mindre viktig. Særlig gjelder dette kandidatene fra Høyre og Frp.

Vi har også sett at stortingskandidatene er kritiske til de store butikkjedenes posisjon i det norske matvaremarkedet. Det er bred enighet mellom partiene om at matvarekjedene har størst innflytelse over hva forbrukerne betaler for maten, og hvor stort matutvalget er. Det er også enighet om at kjedenes sterke maktkonsentrasjon er uheldig.

Med tanke på det kommende stortingsvalget og eventuelle regjeringskoalisjoner tyder resultatene på at en samarbeidsregjering bestående av Høyre og Frp med flertall i Stortinget vil bety landbrukspolitiske reformer. Kandidatene fra disse partiene tar til dels avstand fra en rekke av de i dag sentrale landbrukspolitiske virkemiddelene som overføringer, reguleringer og grensevern. En kan derfor regne med at både primærprodusentene og den landbruksbaserte industrien vil oppleve endrede rammebetingelser og politiske prioriteringer om en Frp/Høyre regjering får flertall i Stortinget.

De øvrige mulige koalisjonene går mer i retning av å sikre den bestående politikken for landbruket og næringsmiddelindustrien. Fire nye år med "rødgrønn" regjering vil nok, ut i fra funnene i undersøkelsen, bety en videreføring av hovedlinjene i dagens landbrukspolitikk. Kandidatene fra disse partiene er gjennomgående positive til økonomiske virkemidler over statens budsjett, markedsordninger og importvern. Ikke overraskende er det kandidatene fra Sp som er mest "landbruksvennlige", med SV på en god andreplass. Øvrige eventuelle regjeringskoalisjoner, som borgerlig med Høyre, KrF og Venstre, mindretallsregjeringer med Ap eller andre samarbeidsplattformer vil trolig bety at det bestående vil ha sterk støtte i Stortinget.

Litteratur

Bogen, E. (2008). *Rik på lavpris*. Kagge Forlag, Oslo.

Dulsrud, A. og Beckstrøm, J.R. (2005). *Å sette pris på hylleplassen*. Fagrapport nr. 2 - 2005, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Oslo.

Eldby, H. og Klepp, Å. (2005). *Politikerundersøkelsen 2005*. Rapport nr.4 – 2005. Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

Knutsen, H. (red). (2008). *Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2008*. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF), Oslo.

Lie, S. A. og Mittenzwei, K. (2008). *Strukturutvikling og politiske målsettinger*. I Knutsen, H. (red). *Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2008*. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF), Oslo.

Norlund, A.R. (2009). *Mat og Industri. Status og utvikling i norsk matindustri*. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF), Oslo.

Rasch, B.E. (2009) *Hvilke regjeringsalternativer gir velgergevinst?* Civita notat, Oslo.

Rognstad, O. og Steinset, T.A. (2008). *Landbruket i Norge 2007*. Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

St. meld nr. 19 (1999-2000). *Om norsk landbruk og matproduksjon*. Landbruksdepartementet, Oslo.

Steinfeld, H. m. fl. (2006) *Livestock's long shadow, environmental issues and options*. Food and Agriculture Organization (FAO), Roma.

Vedlegg

UNDERSØKELSE BLANT PARTIENES STORTINGSKANDIDATER

2009

OPPDRAKSGIVER: LANDBRUKETS UTREDNINGSKONTOR
(Oppgis på forespørsel)

Mitt navn er *? agentname, og jeg ringer fra Respons. Vi gjennomfører en undersøkelse blant de ulike partienes kandidater ved Stortingsvalget, og i den forbindelse vil jeg gjerne få stille deg noen spørsmål det tar 10-12 minutter å besvare.

Alle som svarer vil være anonyme. Resultatene av undersøkelsen vil kun bli brukt i statistisk analyse.

(Listene over kandidatene har vi fått fra de respektive partiene eller funnet i media)

Spørsmål fra Bondelaget og Norsk Landbrukssamvirke

1. Den norske staten gir ressurser gjennom pengeoverføringer eller gjennom særlige skatte- og avgiftsfritak til en rekke næringer og samfunnsområder. Hvor viktig synes du det er å stimulere følgende næringer med slik støtte? Vennligst svar på en skala fra 1 til 5, der 1 er ikke viktig i det hele tatt og 5 er svært viktig.

ROTTER REKKEFØLGEN

a) Rederinæringen

- 1: 1 - ikke viktig i det hele tatt
- 2: 2
- 3: 3
- 4: 4
- 5: 5 - svært viktig
- 6: Ikke sikker, ubesvart

b) Kraftkrevende industri

c) Landbruksnæringen

d) Avismediene

e) Kulturlivet

2. Når det gjelder din plassering på ditt partis liste ved Stortingsvalget, vil du karakterisere denne plassen som sikker plass, som en såkalt "kampplass", eller vil du anse det som lite trolig at du blir valgt inn på fast plass ved årets Stortingsvalg?

- 1: Sikker plass
- 2: Kampplass
- 3: Lite trolig at jeg kommer inn på fast plass
- 4: Ikke sikker, uoppgitt

3. Vil du si at landbruks-, matvare- og handelspolitikk engasjerer deg som politiker, eller er dette områder som er mindre viktige for deg?

- 1: Landbruks-, matvare- og handelspolitikk engasjerer meg
- 2: Landbruks-, matvare- og handelspolitikk er mindre viktig for meg
- 3: Ikke sikker, uoppgitt

4. Er du for eller imot å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag?

- 1: For
- 2: Mot > Gå til spm. 6
- 3: Ikke sikker, uoppgitt > Gå til spm. 6

5. Hvilken av følgende grunner mener du er den viktigste for å opprettholde jordbruket på dagens nivå?

LES OPP 1 - 5, ROTÉR REKKEFØLGEN – ETT SVAR MULIG

- 1: Bevare kulturlandskapet – hindre at åker og eng gror igjen
- 2: Produsere mat med norsk kvalitet
- 3: Gir levende bygder – opprettholder bosetting
- 4: Beredskapshensyn
- 5: Hensynet til bøndene
- 6: Ikke sikker, uoppgitt

6. Jeg skal lese opp noen påstander, og vil gjerne vite om du er helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig eller helt uenig i den enkelte påstand.

Bøndene bør sikres en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper.

- 1: Helt enig
- 2: Delvis enig
- 3: Verken enig eller uenig
- 4: Delvis uenig
- 5: Helt uenig
- 6: Ikke sikker, uoppgitt

7. De offentlige støtteordningene til jordbruket bør opprettholdes på minst samme nivå som i dag.

8. Det bør være et sentralt mål i landbrukspolitikken å få ned matvareprisene.

9. Det bør satses vesentlig mer fra samfunnets side på å styrke produksjonen av mat fra norsk landbruk.

10. Den norske landbruksproduksjonen må økes for å trygge matforsyningene i en situasjon med økende internasjonal konkurranse om maten.

11. Politikerne må sørge for rammebetingelser og importregler som opprettholder en sterk, norsk landbruksindustri

12. De fire store dagligvarekjedene har for stor makt i matvaremarkedet.

13. EØS-avtalen er en fordel for Norge totalt sett.
(Til intervjuer: spørsmålet gjelder Norge som helhet, og ikke bare for landbruket)

14. Norge bør bli medlem av EU.
(Til intervjuer: spørsmålet gjelder Norge som helhet, og ikke bare fra landbrukets synspunkt)

15. Mener du det bør åpnes for å søke om EU-medlemskap i neste stortingsperiode?

- 1: Ja
- 2: Nei
- 3: Ikke sikker

16. Av det følgende, hva er det du legger mest vekt på når du kjøper mat, for eksempel kjøttvarer, kylling/hvittkjøtt/egg, melk og meieriprodukter, brød og kornvarer?

LES OPP, ROTER REKKEFØLGEN
MAKS TO SVAR!

- 1: At maten er trygg
- 2: At maten smaker godt
- 3: At maten er billig
- 4: At maten ser delikat ut
- 5: Ingen av delene, ikke sikker, ubesvart

17. Hva synes du om det generelle utvalget av norske matprodukter for eksempel kjøttvarer, kylling/hvittkjøtt/egg, melk- og meieriprodukter, brød og kornvarer?

LES OPP

- 1: Svært godt utvalg
- 2: Godt utvalg
- 3: Dårlig utvalg
- 4: Svært dårlig utvalg
- 5: Ikke sikker, ubesvart

18. Hva synes du om det generelle kvalitetsnivået på norske matvarer matprodukter, for eksempel kjøttvarer, kylling/hvittkjøtt/egg, melk- og meieriprodukter, brød og kornvarer?

LES OPP

- 1: Svært god kvalitet
- 2: God kvalitet
- 3: Dårlig kvalitet
- 4: Svært dårlig kvalitet
- 5: Ikke sikker, ubesvart

19. Hvilke aktører mener du har størst innflytelse over utvalget av matvarer i norske dagligvarebutikker?

- 1: Store matvarekjeder som Meny, ICA, Kiwi, REMA 1000, Coop, etc.
- 2: Bondeide matprodusenter som TINE, Gilde, Prior og Møllerens
- 3: Forbrukerne
- 4: Norske bønder
- 5: Ingen av dem, ikke sikker, ubesvart

20. Hvilke aktører mener du har størst innflytelse over utsalgsprisen på matvarer i norske dagligvarebutikker?

- 1: Store matvarekjeder som Meny, ICA, Kiwi, REMA 1000, Coop, etc.
- 2: Bondeide matprodusenter som TINE, Gilde, Prior og Møllerens
- 3: Forbrukerne
- 4: Norske bønder
- 5: Ingen av dem, ikke sikker, ubesvart

21. Hvor stor tillit har du til følgende aktører når det gjelder matvarer? Vennligst svar på en skala fra 1 til 5, der 1 er ingen tillit og 5 er svært høy tillit:

Store matvarekjeder som Meny, ICA, Kiwi, REMA 1000, Coop, etc.

- 1: 1 - Ingen tillit
- 2: 2
- 3: 3
- 4: 4
- 5: 5 - svært høy tillit
- 0: Ikke sikker, ubesvart

22. Bondeide matprodusenter som TINE, Gilde, Prior og Møllerens

23. Multinasjonale matselskaper som Nestlé, Carrefour, Arla

24. Norske bønder

25. Hvor stor andel av inntekten, i prosent, tror du en gjennomsnittsfamilie i Norge bruker på mat? Tror du det er...

LES OPP 1-7

- 1: Ca 0-6 %
- 2: 6-12 %
- 3: 12-18%
- 4: 18-24%
- 5: 24-30%
- 6: 30-36%
- 7: 36 % eller mer
- 8: Ikke sikker, ubesvart

26. Hvor trygg føler du deg på matvarer som kjøttvarer, kylling/egg, melkeprodukter og brød og kornvarer fra følgende områder? Vennligst svar på en skala fra 1 til 5, der 1 er svært utrygg og 5 er svært trygg:

Matvarer fra Norge

27. Matvarer fra Sverige

28. Matvarer fra Danmark

29. Matvarer fra EU utenom Norden

30. Hvor viktig er følgende for deg?

At matprodukter er tydelig merket med hvilket land råvaren opprinnelig kommer fra

LES OPP 1-4

- 1: Svært viktig
- 2: Litt viktig
- 3: Litt uviktig
- 4: Helt uviktig
- 5: Ikke sikker, ubesvart

31. At det er tydelig merket på norske matvareprodukter at de er basert på råvarer fra norske bønder?

- 1: Svært viktig
- 2: Litt viktig
- 3: Litt uviktig
- 4: Helt uviktig
- 5: Ikke sikker, ubesvart

32. Den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien sysselsetter om lag 20 000 personer, og svært mange av disse arbeidsplassene er i distriktene. Hvor viktig vil du si at det er å føre en handels- og konkurransepolitikk som ivaretar en nasjonal landbruksbasert næringsmiddelindustri?

- 1: Svært viktig
- 2: Litt viktig
- 3: Litt uviktig
- 4: Helt uviktig
- 5: Ikke sikker, ubesvart

33. Norge har forbud mot matproduksjon med bruk av GMO (genmodifiserte organismer). Er du for eller mot en mer liberal bruk av GMO i norsk matproduksjon?

- 1: For
- 2: Mot
- 3: Ikke sikker, ubesvart

34. Bør landbruksproduksjonen bygge på små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge, som i dag, eller bør landbruket sentraliseres i mye større bruksenheter i deler av landet?

- 1: Små og mellomstore gårdsbruk over hele Norge
- 2: Sentraliserte, større bruksenheter
- 3: Ikke sikker, ubesvart

35. Norsk matproduksjon er styrt gjennom politiske vedtak, markedsregulering og kontrollert import. Bør norsk matproduksjon fortsatt reguleres, eller bør matproduksjonen ikke reguleres?

- 1: Matproduksjonen bør fortsatt reguleres
- 2: Matproduksjonen bør ikke reguleres
- 3: Ikke sikker, ubesvart

36. De fleste industriland benytter seg av grensevern og tollsatser for å sikre egen matproduksjon. Det pågår for tiden internasjonale forhandlinger for å få på plass en WTO-avtale. En slik avtale regulerer blant annet adgangen til å benytte tollsatser på importert mat for å beskytte egen landbruksproduksjon. Hva synes du Norge bør legge mest vekt på i en slik sammenheng?

- 1: Å jobbe for en avtale som gir fortsatt adgang til å benytte tollsatser og andre virkemidler for å sikre egen landbruksproduksjon, selv om dette kan medføre høyere matvarepriser for forbrukerne
- 2: Prioritere en avtale som i større grad åpner for import av rimeligere matvarer selv om dette innebærer en svekkelse av nasjonal matproduksjon
- 3: Ikke sikker, ubesvart

BAKGRUNNSSPØRSMÅL:

201. Til slutt bakgrunnsspørsmål.

I hvilket år er du født?

202. Kjønn

- 1: Mann
- 2: Kvinne